

گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی

بە

ژماره ٦٧ - ٢٠٢٦

گۆڤاریکی زانستیی وەرزییه

سەرۆکی ئەکادیمیای کوردی و خاوەنی ئیمتیازی گۆڤار
حەمەسەعید حەسەن

سەرنووسەر

پ. د. موحسین ئەحمەد عومەر

بەرپێوەبەری نووسین

د. پەخشان فەهمی فەرحو

دەستە ی پراویژکاران:

پ. د. میشیل لیزەنبیرگ

پ. د. مارتین فان برونسن

پ. د. جەللی جەلیل

پ. د. سالیح ئاکین

پ. د. جەعفەر شیخولئیسلامی

پ. د. عەبدولپەرمان ئەداک

پ. د. هاشم ئەحمەدزادە

دەستە ی نووسەران:

پ. د. قەیس کاکل توفیق

پ. د. بەختیار سەجادی

پ. د. فەرهاد قادر کەریم

پ. ی. د. ئەحمەد موحەممەد مام عوسمان

پ. ی. د. عەبدولواحید ئیدریس شەریف

پ. ی. د. نەوزاد ئەحمەد ئەسودە

د. لەزگین عەبدولپەرمان ئەحمەد

گوڤارى ئەكادىمىيە كوردى

گوڤارىكى زانستىيە ۋەرزىيە، ئەكادىمىيە كوردى دەرى دەكات، بايەخ بە توۋىڭىنەۋەي رەسەن ۋە پىشكەۋتوۋ لە بوارەكانى زمان، ئەدەب، دىرۆك، جوگرافىا، فۇلكۇر، كۆمەلناسى، فەلسەفە، زانستى كوردەكى، توۋىڭىنەۋەي بەراۋردىكارانە، نىۋان بوارە زانستىيەكان، فەرەنگناسىيە كوردى، كۆلتوۋرى كوردى بەگىشتى دەدات. گوڤارى ئەكادىمىيە كوردى لە رېڭەيى بىلاۋ كوردنەۋەي توۋىڭىنەۋەي رەسەنەۋە، بايەخىكى زۆر بە كىشەي زاراۋەسازى لە ھەموو ئەو بوارانەدا دەدا. ئەم گوڤارە توۋىڭىنەۋە بە زمانەكانى كوردى، ەرهەبى ۋە ئىنگىلىزى بىلاۋ دەكاتەۋە. گوڤارى ئەكادىمىيە كوردى، دىرۆكى گوڤارى كۆپى زانىارىيە كوردىيە كە پىشتەر لە سەردەمى كۆپى زانىارىيە كوردىدا دەردەچوۋ، چەندان نووسەر ۋە توۋىڭىنەۋەي پىشكەۋتوۋى كورد كارىيان تىدا دەكرد ۋە بەرھەمى رەسەنيان تىدا بىلاۋ دەكردەۋە. ئەمىرپۇش، ئەم گوڤارە، بە ھەمان پوانىنى رەسەن ۋە وردەكارانەۋە، لە رېڭەي دەۋلەمەندىكردن ۋە پىشكەۋتوۋى ئاستى توۋىڭىنەۋەي زانستى لەو بوارانەدا، دىرۆكى بە خىزمەتى خۆى دەدات. گوڤارى ئەكادىمىيە كوردى، خواست ۋە ھىۋاي زۆرى ھەيە، لە ئايىندەھىيەكى نىڭىدا، گەشە بە بەرزىكردنەۋەي ئاستى زانستى ۋە ئەكادىمىيە توۋىڭىنەۋەي كوردى بىدات، بە تايىبەتى لە پوۋى نوانەسازى ۋە ئامازەپىۋى ئاستىكى ئەكادىمىيە جىھانى بەدەست بەيىت. ئامانجى ئەم گوڤارە، بىلاۋ كوردنەۋەي توۋىڭىنەۋەي زانستىيە رەسەن ۋە پىشكەۋتوۋە، ژمارەي يەكەمى گوڤارى ئەكادىمىيە كوردى لە سالى ۲۰۰۲ دا بىلاۋ بوۋەتەۋە. گوڤارى ئەكادىمىيە كوردى لەلايەن ۋەزارەتى خويندى بىلاۋ ۋە توۋىڭىنەۋەي زانستىيە ھۆكۈمەتى ھەرىمى كوردستانەۋە پەسەند كراۋە ۋە بۆ بەرزىكردنەۋەي پەي زانستى باۋەپىكرەۋە.

* رېڭەيى كاروبارى گوڤار: ئىمان نەجات ئاغۇك

* دىزايىن: ھەرىم عوسمان

* مالپەرى گوڤارى ئەكادىمىيە كوردى:

Web: journal.ka.gov.krd

* ئىمىل: journal@ka.gov.krd

* مۇبايىل: 009647508375575

مجلة الاكاديمية الكوردية

العدد ٦٧ - ٢٠٢٦

مجلة علمية فصلية

(رئيس الاكاديمية الكوردية و صاحب الامتياز)

حه مه سه عید حه سه ن

رئيس التحرير

أ. د. محسن احمد عمر

مدير التحرير

د. بخشان فهمی فرحو

هيئة المستشارين

أ. د. ميشيل ليزنيرك

أ. د. مارتن فان برونسن

أ. د. جليل جليلي

أ. د. صالح اكين

أ. د. جعفر الشيخ لاسلامی

أ. د. عبدالرحمن اداك

أ. د. هاشم احمدزادة

هيئة التحرير

أ. د. قيس كاكل توفيق

أ. د. بختيار سجادی

أ. د. فرهاد قادر كريم

أ. م. د. احمد محمد مام عثمان

أ. م. د. عبدالواحد ادريس شريف

أ. م. د. نوزاد احمد اسود

د. لزكين عبدالواحد احمد

مجلة الأكاديمية الكوردية

هذه مجلة علمية موسمية تصدر عن الأكاديمية الكوردية. تسلط الضوء على الأبحاث الأصلية والمتقدمة في مجالات اللغة والأدب والتاريخ والجغرافيا والفلكلور وعلم الاجتماع والفلسفة والعلوم التطبيقية، بالإضافة إلى الدراسات المقارنة والمتعددة التخصصات. تولى مجلة الأكاديمية الكوردية أهمية كبيرة لمسألة المصطلحات في جميع هذه المجالات، لا سيما من خلال نشر الأبحاث الأصلية. تنشر المجلة بحوثاً بالكوردية والعربية والإنجليزية. وهي امتداد لمجلة المجمع العلمي الكوردي، التي كانت تصدر سابقاً في إطار هذا المجمع. وقد ساهم فيها العديد من المؤلفين والباحثين الكورد المعروفين ونشروا أعمالاً أصيلة. تواصل هذه المجلة المهمة نفسها من خلال إثراء وتحسين مستوى البحث العلمي في جميع المجالات. يهدف مجلة الأكاديمية الكوردية إلى رفع المستوى العلمي والأكاديمي للبحث الكوردي في المستقبل القريب وتحقيق شهرة دولية من حيث الفهرسة. ولذلك، فإن هدف المجلة هو نشر بحوث علمية مبتكرة ومتقدمة للغاية. نشرت العدد الأول من المجلة في سنة ٢٠٠٢. مجلة الأكاديمية الكوردية معتمدة من قبل وزارة التعليم العالي والبحث العلمي في حكومة إقليم كوردستان ومعترف بها للترقيات العلمية.

* منسق شؤون المجلة: ئيمان نهجات ئاغۆك

* اخراج الفني: ههريم عوسمان

* موقع مجلة الأكاديمية الكوردية:

Web: journal.ka.gov.krd

* البريد الإلكتروني: journal@ka.gov.krd

* موبايل: 009647508375575

شرۆڤە كرنەكا زمانى بۆ يەكەيا (ك) د زمانى كوردیدا: ژ ئاستى دەنگى بۆ ئاستى پراگماتىكى

ایقان حسن حاجى
پشكا زمانى كوردى، كۆلیژا زمانان، زانکویا دھۆكژمارا قەكۆلەرى
ivan.haji@uod.ac

پوخته

ئەف قەكۆلینە ل ژیر نافونیشانی شرۆڤە كرنەكا زمانى بۆ يەكەيا (ك) ژ ئاستى دەنگى بۆ ئاستى پراگماتىكى د زمانى كوردیدا، شرۆڤە كرنەكا زمانقانییە بۆ يەكەيا (ك) ل دویف چەند ئاستەكان، ب مەرەما دیاركرنا رۆلى وئ ژ تیروانینا هەر ئاستەكی، ل سەر قى بنەمايى قەكۆلین هاتیه دابه شكرن بۆ دوو پشكان و هەرپشكەك چەند سەرەبابەتەكین پەيوەندیدار ب خۆڤە دگريت. قەكۆلین ل دویف ریبازا وەسفی شیکاری هاتییه ئەجامدان، ب قى چەندى قەكۆلین شیايه چەندین لایەنین قەشارتى ل سەر (ك)ى روون و ئاشكەرابكەت ب تاییبەت ل دەمى دبیتە مۆرفا بۆش یان پاشگر یان مۆرفیمەكا ریزمانى. پەیفین سەرەكى: فونیم، مۆرفیم، پەیف، سقكرنا دەنگان، دیاركەر، فەرەهنگ، پراگماتىك .

لیستا هیما و كورتكریان:

ن. ناف	/ / فونیم
م. س. مۆرفیما سەرەبەخۆ	() مۆرفیم
م. دا. مۆرفیما دارپشتنى	[] دەنگ د ئاستى دەنگسازیدا
هن. هەقالناف	← دبیتە
هك. هەقالكار	° سقكرنا دەنگان
م. مۆرفیم	- گرانكرنا دەنگان
h دەنگى تەوژمدار	* نەریزمانى

پېشىنەيا قەكۆلىنى

دەربارەى وان نقيسين و قەكۆلىنىن ل سەر
(ك) ى ھاتىنە نقيسين ب تايىبەتۋى وەك فۆنىم ل
دويڧ لىگەريان و پېزانىنىن من چەند كارەكىن
كىم و ب شىۋى نەراستەوخۇ ل سەر وى يەك
نقيسينە، بۆنمۇنە (جەلادەت بەدرخان ورۇجى لىسكۇ)
د پەرتووكا خۇدا ب ناڧى (رېزىمانا زمانى كوردى -
دىالىكتا كرمانجى) دلاپەرە (۵۵-۵۶) باسى (ك) وەك
دەنگەك ئاسايى و سڧك دياركرىيە كۆ ئەف چەندە
د كىم پەيقاندا دەيتە ديتن، (رەشىد كورد) ڤى د
پەرتووكا (رېزىمانا زمانى كرمانجى) دلاپەرە (۲۱) دا
چەند دەنگەك دياركرىيە ژوان (چ،ك،پ،ت،ر) كو د
ناڤدا باسى (ك) كرىيە وەك دەنگەك سست و دريژ
دايە دياركرن، ھەرەسا (ك.ك كوردىيڧ) ڤى د
پەرتووكا (رېزىمانا كوردى) دلاپەرە (۳۵-۳۶) باسى
دەنگىن (پ،ت،ك،چ) وەك دەنگىن سڧك دياركرىيە.
دىسان مامۇستا (صادق بەاءالدين) د
پەرتووكا (رېزىمانا كوردى) دا دلاپەرە (۵۸-۶۰) باسى
دەنگى (ك) وەك دەنگەك سڧك كرىيە، (ئىبراھىم
رەمەزان زاخويى) ڤى د پەرتووكا خۇدا ب
ناڧى (رېزىمانا كوردى) دلاپەرە (۲۲) دا باسى دەنگى
(ك) كرىيە، ب دوو دەنگان دايە دياركرن، ئەوژى
دەنگەك سڧك يا دى گران ناڧكرىيە.

د وان نقيسينىن مە ئامازە پى دايى ب كورتى و
كەم و كۆرى باس ل (ك) ھاتىيە كرن، تىدا گەلەك
لايەنىن قەشارتى مايىنە نەھاتىيە دياركرن ل سەر وى
چەندى، ژبەر ھندى ئەف چەندە بۆ من بۆپالەرو
ھۆكار ل سەر (ك) ى قى قەكۆلىنى بڧىسىم، و دياربكم
كو (ك) ژبلى وان لايەنان چەندىن ئەرك و رۆلىن دى
د ئاستىن دى يىن جوداجودا زمانىدا ھەنە، ھەرەكو
مە دڧى قەكۆلىنىدا دايە دياركرن.

پېشەكى

ئەف قەكۆلىنە ب ناڧونىشانى شروڧەكرنەكا زمانى
بۆ يەكەيا (ك) ڤ ئاستى دەنگى بۆ ئاستى پراگماتىكى
د زمانى كوردىدا.

گرنگىيا قەكۆلىنى دوي چەندىدايە كە (ك) ى ئىك
فۆرم ھەيە، بەلى چەندىن شروڧەكرىن بۆ ھەين
ل دويڧ ئاست و پەيوەندىيا وى ل گەل پەيڧى،
ژبەركو ئەف چەنداهە نەھاتىيە شروڧەكرن و رۆلى
وى نەھاتىيە دياركرن، لەورا مە ب فەردىت قى
قەكۆلىنى دڧى بواريدا ئەنجام بدەين.

قەكۆلىن ھەولەدەت بەرسڧا فان پرسىيارىن ل
خوارى بدەت:

- (ك) ڤلايى دەنگىيازىفە چەند جور بۆ ھاتىنە
دياركرن؟ و كەنگى دى بىتە ئەگەر گھۆرىنا واتايى؟
- (ك) د ئاستى مۆرفولۇجىدا كەنگى دىبىتە پاشگر
و مۆرفا بۆش؟ و دىتە بىتە مۆرفىمەكا رېزىمانى
و ئەلومۆرف؟

- (ك) د ئاستى سىنتاكسىدا چەوا دىبىتە دياركرە؟
- (ك) د ئاستى سىمانتىكىدا چ رۆل د دەولەمەندكرنا
فەرھەنگىدا ھەيە؟ و د ئاستى پراگماتىكىدا ب چ
ئەركان رادىبىت؟ و چەوا پىشتەبىستى ب دەوروبەرى
دكەت؟

سنوورى زانستى قەكۆلىنى چەند ئاستان بخۇڧە
دگرىت وەكى (دەنگىيازى، مۆرفولۇجى، سىنتاكسى،
سىمانتىكى، پراگماتىكى) و سنوورى جوگرافىي وى
ڤى دىالىكتا كرمانجىيا سەرى - گوڤەرا بەھدىنيە.
ئەف قەكۆلىنە ژ دوو پىشكان پىكدهيت. دىشكا ئىكىدا
بەھسى (ك) ى ل ھەردوو ئاستىن دەنگىيازى و
مۆرفولۇجى ھاتىيە كرن، ھەرەسا د پىشكا دووى
ڤىدا بەھسى (ك) ى د ئاستىن سىنتاكس و سىمانتىك
و پراگماتىكى دا ھاتىيە كرن.

شرۆڤه کرهکا زمانی بۆ یه کهیا (ک):

پشکا ئیک: (ک) ژلایی دهنگسازى و مۆرفۆلۆجیقه:

ئیک: /ک/ د تیروانینهکا دهنگسازیدا:

د شرۆڤه کرهکا زمانیدا ئەم پندقی ب هندهک دانهیین بنه پتهیین زمانانه داکو زمان ل سهر بنه مایی وان بهیته شرۆڤه کرن. ئەف دانهیین زمانیژی دهنگن یان فۆنیم، واته فه کۆلینا دهنگان جهه کی گرنگ د فه کۆلینن زمانیدا گرتیه کو د شیاندانینه فه کۆلینا ل ئاستین دی یین زمانی بکهین بیی فه کۆلینا دهنگان، ژبه رکوه ئه رکه کی گرنگ یی هه ی د فیروبوون و وه گرته زمانیدا، ئەف دانهیین بنه پتهی ژ دوو پشکان پیک دهین، ئەوژی (فۆنه تیک و فۆنۆلۆجی) نه.

أ- ژلایی فۆنه تیکیه:

۱- فۆنه تیک و چهوانیا دروستبوونا [ک]:

فۆنه تیک وهکو بابته کی سهره کی دهنگسازیی ب لقه کی زانستی زمانی دهیته دانان و دشیین ب لقه کی گشتی ب هه ژمیرین، که واته فۆنه تیک ((لقیکه له زانستی زمان، له دهنگهکانی زمان دهکۆلیته وه له پرووی چۆنیتهی درکاندن و گواستنه وه و هه سترکردن بهو دهنگانه، ئەم زانستهش دهکریته به چه ند به شیکه وه، وهک فۆنه تیکی درکاندن و فۆنه تیکی فیزیکی بیستن...)) عه لی، ٢٠٠٥، ١٥٣.

دیسان هاتییه کو فۆنه تیک ئەو زانستهیه ئەوئ فه کۆلینی ل تاییه تمه ندیین دروستکرنا دهنگین مروقی دکهت و ب تاییه تژی ئەو دهنگین د ئاخفتنیدا دهینه بکارهینان. ئەف زانسته واته فۆنه تیک ریکن سالۆخدانا ئەفان دهنگان و پۆلینکرن و نفیسینا فان دهنگان پیشکیشدکته. (Crystal, 1998: 229).

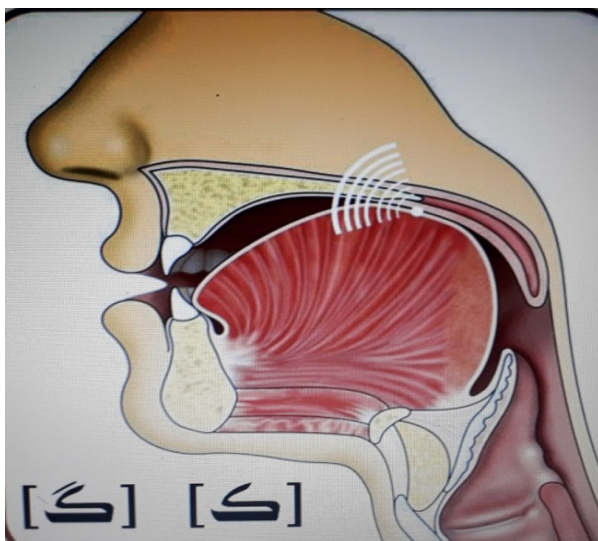
بیگومان ده می به حسی چهوانیا دروستبوونا دهنگه کی بکهین، یان فه کۆلینی ل دهنگه کی بکهین، وهکی مه پیشترژی ئاواره پیدای یا فره بزاین

ئەو دهنگ چهوا دروستبوویه؟ کیژ ئەندامین ئاخفتنی وهکو (لیف، ددان، پهحنکا رهق، پهحنکا نهرم....) پشکداریی د دروستکرنا ویدا دکهن و سیمایی دروستبوونا وئ چیه؟... هتد.

جهی دروستبوونا دهنگی [ک] پهحنکا نهرمه، چونکی ئەف دهنگه یان ئەف کۆنسوانته ب هاریکاریا میکانیزما گرته ههوا ی دروستدبن، گرته ههوا ی ل جهی پهحنکا نهرم دبیت. ب قی شیوهی کو پاشیا ئەزمانی بهرزدبیت و ب پهحنکا نهرمقه دنسییت و ریکا دهربازبوونا ههوا ی دگریته. ههردوو ئالیین پاشیا ئەزمانی بهرزدبن و دکهفنه سهر ددانین پاشیی یین ئالیی سهری، پشکا پیشیا ئەزمانی یی ئازاده و سهری ئەزمانی نیژیکی ددانین خوارئ دبیت. پهحنکا نهرم بۆ سهری دهیته راکیشان و د ئەنجامدا ریکا دهربازبوونا ههوا ی بۆ قالاتیا دفنی دهیته گرتن... ههراقا ریک فهبوو ههوا یی خرغه بووی و پهنگیای ب ئیکجار ژ دهقی دهردکهفیت و دهنگه کی پهقی دروست دبیت.

واته ئەگهر ئەم سیمایی قی دهنگی دیار بکهین ب قی شیوهیه:

[ک] کۆنسوانتا سیهی، ههوا بۆ دهرقه دهیته پالدان، توند، کپ، پهقی، دهقی، پهحنکا نهرم (عه بدوللا و عه لی، ١٩٤، ٢٠١٨).

۲- [ک] یا سڤک و یا ئاسایی:

زۆربهی زمانفانین ل سهر دیالیکتا سهری یا زمانی کوردی نفیسی، هندهک دهنگ دهستنیشانکرینه کو ب نافی دهنگین (سڤک و گران) ناکرینه وهکو:

زمانفان (جهلاددت بهدرخان، رهشید کورد، کوردوییف، صادق بهاءالدین، ئیبراهیم زاخویی، محمد طاهر). د دیالیکتا سهری یا زمانی کوردیدا ئهڤ دهنگه ئهڤی دیاردی وهردگرن (پ، ت، ک، چ)، ههموو ژێ واتایی دگوڤن، ئانکو فونیمین یان فونیم. وهک:

پ وهکو: پاشی (المؤخرة) بهرامبه پاشی (فیما بعد)

ت وهکو: تی (حافة) بهرامبه تی (أخ الزوج)
ک وهکو: کا (تبن) بهرامبه کا (أبن)
چ وهکو: چال (حفرة) بهرامبه چال (اشهب، اغر، جوزاء) (ئهحمده، ۳۷).

ژبهركو بابهتی مه ل سهر دهنگی [ک]ه، ئه م دئ ب تنی ئاماژێ ب وان لایهنان دهین یین کو دهمی /ک/ سڤک دبیت و دبیته فونیم، یانژی دبیته ئهگهری

گوڤرینا واتایی، ئه م باس ل فونیمین /پ، چ، ت/ ناکهین، بهلی بهری ئه م دهنگی [ک] دیار بکهین فه ره چهندهکی ل سهر دیاردا (گرانکرن و سڤککرنی) راوهستین کا چیه؟

أ- دیاردا [ک] یا ئاسایی:

ئهڤ دیارده ئهوی دهمی پهیدابه، ئهگهر ل گهل گوتنا دهنگهکی پاشیا ئه زمانی بهرهف پهحنکا نهرم بلند بوو، ئهوی دهمی ئهڤ دیارده دئ گرانیی یان (قهلهویی) یان (ستووراتی) ل ئهوی دهنگی زیدهکه. ب- دیاردا سڤککرنی:

ئهڤ دیاردهیه ئهوان دهنگان قه دگره ئهوی د چیکرنا وانا ههوا وهکو تهوژم نییه، باهرا پتر ئهڤ دیارده د ئهوان دهنگین بیژێ (کپ) دا دیار دبه ئهوی کو تاییهتیا پهقینی ههیه (ئهحمده، ؟، ۳۶-۳۷).

پشتی مه ههردوو دیارده داینه دیارکرن، دئ هئین باس ل دهنگی [ک] یا سڤک و یا ئاسایی کهین، کا چاوا دهمی /ک/ یا ئاسایی سڤک دبیت؟ و دبیته فونیم، یانژی دبیته ئهگهری گوڤرینا واتایی:

دهنگی [ک] یا سڤک و یا ئاسایی:

کا (ل کیری- آین) ← کا (جۆرهکی ئالفی- تبن)

کتک (پشیک- قطة) ← کتک (هژیرین هسک- تین مجفف)

کهه (گوهدریژ- حمار) ← کهه (پارچه- قطعه)

کهه (کهه لا خو ریته، کهه رب) ← کهه (کهه لهه- قلعه)

کهه (کهه لین- غلیان) ← کهه (کهه لهه- قلعه)

کیم (عه داف- خراج) ← کیم (پچهک- قلیل)

کار (شول- مهنة) ← کار (تیشکا بزنی)

کول (کولکی گیانه وهران- اسطبل) ← کول (کول و کوڤان)

کولان (حرث) ← کولان (زقاق- محلة)

کور (تهقن) ← کور (بچیکي نیر)

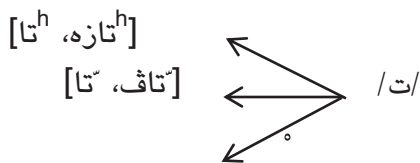
کویر (عمق) ← کویر (نیری دوو سالی)

- کێلهک (ته‌نیشت) ————— کێلهک (ئارمانجهک)
 که‌رکه (بخاپینه) ————— که‌رکه (پارچه پارچه که)
 که‌لهک (تشتی زوی دکه‌لیت) ————— که‌لهک (که‌له‌کا به‌ران- کومه‌کا به‌ران)
 کوک (مصر) ————— کوک (کوکانی) یاریا زاروکان
 کرئ (ایجار) ————— کرئ (ل به‌رکنا جلوه‌رگان)
 کا کل (کا کلی چاڤا؟) ————— کا کل (ناڤکا فیقی- لب)
 که‌ت (ژ که‌فتن هاتیه) ————— که‌ت (کت- مفرد)
 کرین (کرینا تشتان) ————— کرین (ژکراندنی هاتیه)
 که‌له (تشتی گه‌رم- حار) ————— که‌له (پیلایا سه‌ر به‌فری)
 کوند (جو‌ره‌کی بالندایه- نوع من الطیور) ————— کوند (هیر، به‌ژن کورت- قصیر القامة)
 کال (ره‌نگه- ره‌نگی قه‌بووی) ————— کال (پیر و کال)
 که‌و (که‌واندن- تعقیم) ————— که‌و (جو‌ره‌کی بالندایه- قبیج)
 کێر (چه‌قو- سکین) ————— کێر (که‌سه‌کی کێره‌تی- نافع)
 کپ (بزننا گو‌ه کورت) ————— کپ (بی ده‌نگ- صامت)
 کێژ (کیشک ژوان؟) ————— کێژ (کچک)
 کارین (ناڤه- ناڤی کچانه) ————— کارین (شیان- قدرة)
 شه‌کر (سکر) ————— شه‌کر (پرچا خو شه‌کر)
 کل (لیکدانا مه‌شکی) ————— کل (کلی چاڤان)
 کودی (تیشکا هرچی) ————— کودی (تراری مه‌زن)
 پیک (پیک و پیک) ————— پیک (ری- طریق)
 کوم (کومکر- جمع) ————— کوم (ناڤی خوارنه‌کییه) ل ده‌ف ئیزدیان.

٤- /ک/ وه‌ک ئەلوفون:

ئەلوفون (allophone) د بنه‌په‌تدا په‌یقه‌کا
 گرێکیه و بۆ جوداهیین لێفکرنی ده‌یته‌ بکاره‌ینان،
 واته‌ مه‌به‌ست ژ ئەلوفونی ئەوه (ده‌می دوو ده‌نگ
 ل جه‌ی هه‌ف بکاره‌ین و چ گو‌ه‌وپینان د واتاییدا
 په‌یدا نه‌که‌ن، به‌لکو ب تنی ژلایی لێفکرنی‌قه جوداه‌ی
 دنایه‌را واندایه‌بیت، دی بنه‌ ئەلوفونین هه‌ف)
 (مه‌مه‌د، ١٠، ٢٠٠٩). ئانکو ئەلوفون شیوه‌یین
 جوداجودا بین فونیمینه، یانژی هه‌ر فونیمه‌ به‌لی
 ب چه‌ند شیوه‌یه‌کان دیار دبیت و نابیته‌ ئەگه‌ری
 گو‌ه‌وپینا واتایی، بۆ نمونه:

- که‌زی ————— که‌زی
 کێلان ————— کێلان
 د وان نموناندا بووینه ئەلوفون، چونکی واتا
 نه‌گو‌ه‌ارتییه.
 /ک/ وه‌ک ئەلوفون:
 کانیک ————— کانیک
 کمکه ————— کمکه
 که‌قال ————— که‌قال
 کفان ————— کفان
 کوتر ————— کوتر
 چادانک ————— چادانک

د قان نموناندا فونىما /ت/ ب چەندىن شيوھيان ھاتىيە ئەوژى (ت^ھ، ت^ت، ت).

۱- فونىم و پىناسەيىن وئ:

دەربارە پىناسەيىن فونىمى، ھژمارەكا زورا پىناسان بۇ فونىمى ژلايى زمانقانقە ھاتىيە ئەنجامدان، ئەقەژى وئ واتايى دگەھىنىت كو ژ چەندىن روانگەھانقە پىناسە بۇ فونىمى ھاتىيە ئەنجامدان، دەرخەرى قى چەندىژى بۇ مە ديار دبىت زمانقان ل سەر پىناسەكا ئىكگرتى بۇ فونىمى ريكنەكەقتىيە، بەلكو ھەر زمانقانەكى ل دويىف ھزر و بۇچوونىن خۇ فونىم پىناسەكرىنە وەكو:
- فونىم: بچوكتىن يەكەيا دەنگيا جوداكرە دزمانىدا. (Mathews 1997: 298).

- فونىم: ئەو دەنگىن كو خودان ئەركى زمانىيە، واتە ئەو دەنگىن دبنە ئەگەرى گۆھورپىنا واتايى دناقبەرا پەيىقى و مۇرفىمىدا و ب ريكا سىمايىن دەنگى بىنەرتى ژ دەنگىن دن يىن زمانى دەيتە جوداكرن(مشكوه الدىنى، ۱۳۷۴، ۲۸-۲۹).

۲- جۆرىن فونىمى:

ب شيوھىيەكى گشتى زانا و قەكۆلەرپىن زمانى فونىمان دابەشى دوو جۆرىن سەرەكى دكەن(بشر ۲۰۰۰، ۴۹۶-۴۹۷)، ئەوژى ئەقۇن ل خوارىنە:

۱- فونىمىن كەرتى (سەرەكى):
(قاو، كونسۇنانت، نىمچە كونسۇنانت).

۲- فونىمىن نەكەرتى (لاوہكى):
(ھىز، ئاوازە، تون، راوہستان).

دەرازىنك ← دەرازىنك
بىژىنك ← بىژىنك

ژ ھەژى گۆتنييە، ئەق دەنگ گرانكرن و سقكرنە د ھەموو دەقەرپىن دىاليكتا سەرى يان دىاليكتىن زمانى كوردىدا وەكو يەك نىنە، لەوړا واتايا وشى ل ھندەك جھان ناھىتە گۆھورپىن و وشىن نوى دروست ناكەن، لەورا نايژنى فونىم (موسا، ۲۰۱۶، ۴۶)، ئانكو پەيىقىن دياركرى ليىقكرىن جودا ب خۇقە دگرن ب تاييەت دكرمانجيا سەريدا، بەلى نەبوونە ئەگەرى گۆھورپىنا واتايى، يان چ واتايىن نوى دروست نەكرن.

ب- ژلايى فونۇلۇجىيە:

فونۇلۇجى ئىكە ژ ئاستىن زمانى و ب ئاستەكى سەرەكىن زمانى دەيتە دانان، واتە فونۇلۇجى ((لەكى زمانقانىيە ليىقۇلىنى ل دەنگىن زمانەكى دياركرى دكەت، دەنگ د ئاستى فونۇلۇجىيە دبىتە (فونىم) و يەكەيا فونۇلۇجىيە. ئامانجا فونۇلۇجىيە يا سەرەكى ئەو دياركرنا وان ياسايانە يىن ب ريكا وان دەنگ دەيتە ريىكخستىن د زمانەكى تاييەتدا و شروقتەكرن و دياركرنا وان جياوازيىن رويدەن دكەت، ئانكو د فونۇلۇجىيە بھايى ھەر دەنگەكى دەيتە دياركرن و كا كىژ دەنگ دبىتە فونىم و ئەوى دەنگى چەند ئەلۇفون ھەنە ئەقەژى سىمايەكى دەنگىيە و ل قىرى دى وەك ئەلۇفون ديار بن و ئەلۇفون چەند دەنگەك د ئىك فونىمدا كۆم دبن، واتە دەرپىنا فونىمەكى ب چەند شيوھيان دەيتە))
(بەدرى، ۲۰۱۹، ۲۲).

بۇ نمونە فونىما /ت/ ب چەند شيوھيان دەيتە، وەك:

ژبه‌رکو بابەتی مه ل سەر /ک/ ه کو ژ فۆنیمین
که‌رتی ده‌یتە هژمارتن کو فۆنیمه‌کا کپه و
کۆنسۆنانتە، ل فیرئ پیدفیه ل سەر ئی فۆنیم ب
دریژی باخفین

٣- /ک/ و تایبه‌تمه‌ندیین وی:

فۆنیم /ک/ ئیک ژوان فۆنیمیه، یین کو ب
شیوه‌یه‌کی به‌رچاف دناڤ په‌یفین زمانی کوردیدا
ده‌یتە دیتن، ئەڤ فۆنیمه وه‌کو فۆنیمه‌کا نه‌بزوین
د ه‌ردوو دیالیکتین (سه‌ری و ناڤه‌راست) دا خو
نیشان دده‌ن و خودان چه‌ند تایبه‌تمه‌ندییه وه‌کو:
١- /ک/ فۆنیمه‌کا کۆنسۆنانتە.

٢- /ک/ جه‌ی دروستبوونا وی په‌حنکا نه‌رمه.

٣- ئەڤ فۆنیمه ژلای (کپ، گر) ییڤه، فۆنیمه‌کا کپه.

٤- ل ده‌می درکندن و دروستبوونا وی ژییین
ده‌نگی ناله‌رزن.

٥- ئەڤ فۆنیمه ژلای ده‌رب‌پینڤه یان سیمایی
دروستبوونیڤه ده‌نگه‌کی (په‌قی)یه.

٦- فۆنیم /ک/ ه‌نده‌ک جار، یان د ه‌نده‌ک په‌یقاندا
یا بی ته‌وژمه وه‌کو په‌یڤا (پاک) [Pak] [K] دا،
ه‌نده‌ک په‌یفین دیترا ته‌وژمداره وه‌کو په‌یڤا (زانکو)
[Zank^h] [k^h].

٤- /ک/ و یاسایین ده‌نگی:

د ه‌هر زمانه‌کیدا کۆمه‌کا یاسا و ده‌ستووران
ده‌یتە دیتن کو تایبه‌تن ب ئەوی زمانیه‌، مه‌به‌ستا
سه‌ره‌کیژی ژ ڤه‌کۆلینن زمانی ده‌ستنیشانکرنا
قان یاسا و ده‌ستوورانه چونکی ((بیافه‌کی دن کو
فۆنۆلۆجی کار تیدا دکه‌ت، بیافی یاسایین فۆنۆلۆجینه،
ژبه‌رکو ده‌نگین زمانی ژ ئەنجامی لیکدان و که‌فتنا
ب ره‌خ ئیکڤه، کار ل ه‌ه‌ڤدوو دکه‌ن. ده‌نگ ه‌یه
سیمایی وی ده‌یتە گوهرپین، ده‌نگ ه‌یه
دحه‌لییت ده‌نگ ه‌یه تیکه‌لی ده‌نگه‌کی دی دبیت و
ده‌نگی سینی دروستدکه‌ت و ه‌نده‌ک جارانی ده‌نگه‌کی

دی په‌یدا دبیت)) (عه‌بدوللا، عه‌لی، ١٥٢، ٢٠١١).
فۆنیم /ک/ ژ ئەوان فۆنیمیه یین کو ب شیوه‌یه‌کی
به‌رچاف دناڤ ه‌نده‌ک ژ یاسایین ده‌نگیدا ده‌یتە
دیتن، ژوان:

١- گونجان.

٢- نه‌گونجان.

٣- ژناڤچوونا ده‌نگان.

٤- په‌یدا بوونا ده‌نگان.

٥- پیک گوهرپینا ده‌نگان.

٦- جه‌ گوهرپینا ده‌نگان.

٧- لیکدانا ده‌نگان. (ه‌الو، ٧١، ٢٠١١).

پشتی مه یاسایین ده‌نگی دیارکرین، دی به‌حس
ل وان یاسایان که‌ین یین فۆنیم /ک/ تیدا به‌رچاف
دبیت ژوان یاسایان:
أ- ژناڤچوونا ده‌نگان:

((بریتیه له تیچوونی ده‌نگیک یان زیاتر له
مۆرفیمیک یان وشه‌یه‌ک. ئەم تیچوونه‌ش که
له مۆرفیم یان وشه‌دا روودهدات بۆ مه‌به‌ستی
ئاسانکردنی ده‌رب‌پینه)) (خۆشناو ٢٠١٣: ٨١). ئانکو
ئەڤ یاسایه بۆ مه‌رهما سڤکیا ده‌رب‌پین و گۆتینییه
ئەوژی ده‌می دوو ده‌نگین وه‌ک ئیک یان نیژیکی
ئیک دکه‌هه‌ ئیک، ده‌نگه‌ک ژ ئەوان ژناڤ دچیت و چ
گوهرپینان د واتاییدا په‌یدا ناکه‌ت.

- ژناڤچوونا ده‌نگی /ک/:

پاک کرن ————— پاکرن

چاک کرن ————— چاکرن

رێک کرن ————— رێکرن

سڤک کرن ————— سڤکرن

ژێک گرتن ————— ژێگرتن

رێککه‌فتن ————— رێکه‌فتن

به ههردوو شیوه‌که‌ی له یه‌ک زاردا ده‌بینرین و هه‌ندێ جاریش هه‌ر شیوه‌ی له زاریکا ده‌رده‌که‌وێ (به‌کارده‌ی) (فتاح، ٢٠١١، ١٢٢) یانژی بریتیه‌ ژ جه‌ گوه‌ورپنا دوو یه‌که‌یه‌ین ده‌نگی د ئیک په‌یفدا. (الخولی، ١٩٨٢، ٨٩) واته‌ مه‌به‌ست ژڤی یاسایی ئه‌وه ده‌نگی ئیکی جه‌ی ده‌نگی دووی دگرت یان ده‌نگی دووی جه‌ی ده‌نگی ئیکی دگرت و دهنده‌ک حاله‌تاندا ب تنی ده‌نگه‌ک دشت جه‌ی خو بگوه‌ورپت و بجیته جه‌ه‌کی دیتر بیی کو به‌یته‌ گوه‌ورپن دگه‌ل ده‌نگه‌کی دیتر.

جه‌ گوه‌ورپنا فونیم /ک/:

کن —————> نک
بنکاسک —————> بسکانک

دوو: (ک) د تیروانیه‌کا مۆرفۆلۆجیدا:
(ک) وه‌کو مۆرفیم:

١- مۆرفیم (زاراف و پیناسه):
مۆرفیم ((morpheme زارافه‌کی گریکه‌، ژ دوو پارچان پیکه‌هیت ئه‌وژی Morph- فورم و Eme- یه‌که‌یه‌کا جوداکه‌ر، کو واتایا هه‌ندێ دده‌ت، مۆرفیم فۆرمه‌کی جوداکه‌ره‌ ئانکو ب ریکا وی د شیاندايه‌ په‌یفین زمانی پی به‌ینه‌ پۆلینکر و جوداکرن (سه‌لیم ١٣: ٢٠٢١)

زمانزان مۆرفیمی ب شیوه‌یه‌ین جودا دده‌نه‌ نیاسین، هه‌نده‌ک وه‌ک پیناسه‌کی بۆ دیاردکه‌ن، هه‌نده‌کین دی وه‌ک پیناسه‌ و تایبه‌تمه‌ندی بۆ دیاردکه‌ن، ژوان:
- (بلۆمفیلد) ده‌رباره‌ی پیناسا مۆرفیمی دیژیت: (مۆرفیم بچوکتین دانا واتادارا زمانیه‌). (Bloomfield, 1933, 166).

- (ستاگیبیرک) مۆرفیمی پیناسه‌ ده‌کته‌ کو (بچوکتین یه‌که‌یا پیکه‌اته‌یا زمانیه‌ و سی تایبه‌تمه‌ندی تیدا هه‌نه‌:

د وان نموونین مه‌ دیارکرین کو هه‌می کارین لیکداينه‌، یا دروست ئه‌وه هه‌ردوو (ک) هه‌بن، به‌لی د ده‌می ئاخفتنیدا (ک)ه‌ک، ده‌یته‌ لادان بۆ ده‌ربپینه‌کا ب ساناھیتر یان سفکتر.

ب- پیک گوه‌ورپنا ده‌نگان (گوه‌ورپنا ده‌نگان):
مه‌به‌ست ل قی دیاردی ئه‌وه کو ده‌نگی وشه‌یه‌کی د ئاخفتنن هه‌ندک که‌ساندا ده‌یته‌ گوه‌ورپن بۆ ده‌نگه‌کی دیتر، بیی کو ئه‌ف گوه‌ورپنه‌ بینه‌ ئه‌گه‌را گوه‌ورپنا واتایا وشی، یان ب واتایه‌کا دیتر وشه‌ ب دوو فۆرمین جیاواز ب هه‌مان واتا ده‌رده‌که‌فیت و چیدبیت ئه‌ف دوو فۆرمه‌ د ئیک زاردا بن یانژی هه‌ر فۆرمه‌ک د زاره‌کتیدا بیت (هالۆ، ١٠٤، ٢٠١١).

١- پیک گوه‌ورپنا /ق/ و /ک/:

چیلاند < > چیکلاند

قێلا < > کێلا

قێلاشتن < > کێلاشتن

٢- گوه‌ورپنا /گ/ و /ک/:

چه‌گدار < > چه‌یکدار

بیژینگ < > بیژینگ

چادانگ < > چادانگ

سه‌رسنگ < > سه‌رسنگ

ستنگ < > ستنگ

٣- گوه‌ورپنا /خ/ و /ک/:

دختور < > دکتور

کوخه‌ < > کوکه‌

خه‌نین < > کهنین

ج- جه‌ گوه‌ورپنا ده‌نگان:

مه‌به‌ست ژڤی دیاردی ئه‌وه ((دوو ده‌نگ یان دوو برگه‌ جیگاکیان ده‌گۆرپنه‌وه هه‌ندێ جار وشه‌که

مۇرفۇلۇجى، د شياندايە پەيئەكا وەكو (زەلامان) بۇ سىمايىن وى يىن واتايى و مۇرفۇلۇجى شىرۇقە بىكەين:

۱- سىمايىن مۇرفۇلۇجى: زەلامان = زەلام + ان

۲- سىمايىن واتايى: $\left. \begin{array}{l} + \text{ مروف} \\ + \text{ نىر} \\ + \text{ پىنگەھشتى} \end{array} \right\}$ + (ان) + كۆم (ەلى، مونىب، ۲۰۱۶، ۶۰-۶۱).

۳- مۇرفىم بچوكتىن يەكەيا ئاستى مۇرفۇلۇجىيە.
۴- مۇرفىمى پىدقىيە واتا ھەبىت وەك مۇرفىما (گۆل)، يان ئەركەكى رىزمانى يان دارشتى ھەبىت. وەك مۇرفىما (ان) د نمونەيا (ھەقالان) دا، كو ئەركى رىزمانى كۆمكى دىبىنىت و مۇرفىما (گەھ) د نمونەيا (خوارنگەھ) دا، ئەركى دارشتى دىتتە.
۵- مۇرفىم د زمانىدا پىدقىيە د چەند شىوہەكاندا دووبارە بىتتە، بەلى ھەتا راددەيەكى واتايەكا جەگىر ددەت، بۇ دياركنا قى چەندى د شياندايە بىنرىنە قان نمونەيىن ل خوارى:

دنىسىم، بنقىسە، دى نقىسىت، نقىسەر، نقىسار، پىنقىس....

دكۆرم، دى كۆزىت، بكوژە، كۆژەك، بكوژ...
د ئەقان نمونەيىن سەرىدا ديار دبىت كو (نقىس، كۆژ) د ھەمى فۆرماندا دووبارەبووینە و ھەتا راددەيەكى واتايا خو يا سەرەكى ھەلگرتىيە (حسین ۲۰۲۲: ۱۰-۱۱).

۳- جۆرىن مۇرفىمى: ھەر د چارچووقى مۇرفىمى و تىورا مۇرفىمىدا

۱- مۇرفىم پەيئەكا يان بەشەكە ژ پەيئى و واتايەك ھەيە.

۲- دشیاندا نینە بۇ پارچەيەكا واتايا بچوكتىر بھیتە پارچەكرن.

۳- دشیاندا ھەيە د ژینگەھىن جوداجودادا دووبارەبىت، بىيىكو واتايا ئەوى بھیتە گوھۆرىن. (Stageberg, 1981, 83).

- (غازى فاتح وەيس) مۇرفىم ب قى رەنگى ل خوارى پىناسەكرىيە و دبىژىت: ((ئەو پىناسەيە ھەلەيە كە ئەلى مۇرفىم بچوكتىن دانەى واتادارى زمانە پىناسەى راست مۇرفىم بەم جۆرەيە:

۱- يان ئەبى واتادار بى.

۲- يان ئەبى دەورى رىزمانى بىنى.

۳- يان ئەبى وشەى پى دابىژىت: ((وەيس ۱۹۸۵: ۱۱).

كەواتە بۇ مە دياربوو كو ھەمى ل سەر وى بۆچوونى د رىككەقتىبوون ئەوا دبىژىت مۇرفىم بچوكتىن دانا واتادارا زمانىە، ئەف دانەيە يان دىشیت پەيئىن نوى دابىژىت يان ئەركەكى رىزمانى بگىرىت.

۲- تاييەتمەندىن مۇرفىمى:

ژ ھەژىيە بىژىن مۇرفىم خودان چەندىن تاييەتمەندىيە، ژوان:

۱- ((واتاداربىت، لەت ناكرىت بۇ پارچەى بچوكتىر بى ئەوہى واتاكەى نەفەوتىت، لە رستەى جۆر بەجۆرى (كار)يدا دەردەكەوئ و واتايەكى نەگۆرى دەبىت: ((ئەحمەد ۲۰۰۴: ۷۸).

۲- ھەرۈەكو چەوا زمانقان د شىرۇقەكرنا فۆنىمىدا بۇ پىكەيىن سىمايىن جوداكەر سەرکەقتن، ھەرۈەسا ئاماژە ب ھندىژىدا، كو مۇرفىم پىكەياتىە ژ سىمايىن

بە + رىز ————— بە رىز
دا + گرت ————— داگرت
۲- پاشگر: ئەو مۆرفىمەيە كە بە كۆتايى بناغەي
وشەو دەنوسى پوالەت و ناوەرپۆكى وشە دەگۆرى
و دەورى پۆنانى وشە دەبىنى (مارف، ۶۳، ۲۰۱۴).
وەك:

خۆش + ى ————— خۆشى
كورد + ستان ————— كوردستان
۳- نىڭگر: بەشەكە ژ گىرەكى د زمانى كوردىدا،
كو دچىتە دناف رەگى پەيڭدا، يانزى ئەو مۆرفىم
ئەوين دناف مۆرفىمى دىتردا جەي خۇ دكەن،
رېژەيا ھەبوونا نىڭگران د دىالىكتا ژوورىدا ژ
دىالىكتا ناھەپاستدا پترە و ئەف نىڭگرە بەھرا پتر
نىڭگرىن كارىنە و رۆلى تىپەپاندنى دىبىن (سەلىم،
۲۰۱۲، ۳۸-۳۹). وەك:

تىنەپەر تىنەپەر
برشت (گۆشت برشت) ۱ براشت (من گۆشت براشت)
رژت (ئاف رشت) ى رىشت (من ئاف رىژت)

۴- ناھەند: مۆرفىمەكا بەندە، كو پشكدارىي د
دروستكرنا پەيڭا لىكدايدا دكەت، يان دكەفیتە
دناھەرا دوو مۆرفىمى سەربەخۇ يان مۆرفىمەكا
پەگى و مۆرفىمەكا سەربەخۇدا و پىڭكە گرىدەت،
ژ ئەنجامى ئەف پىڭكە گرىدانى، پەيڭەكا نوى
دروستدكەت و ئەو پەيڭە دچىتە دناف فەرھەنگا
زمانىدا. (حسین ۲۰۲۲: ۱۸). وەكو:

(۵) پىرەمىر

(و) شۆخ و شەنگ

ب- مۆرفىما بەندا رىزمانى: (ئەو مۆرفىمانەن، كە
ناتوان وشەي نوى پىك بىن، بەلكو رۆلىان ئەو ھەيە
كە حالەتى رىزمانى دەبەخشن بە وشە) (طیب ۲۰۱۴:
۱۰۲). واتە ئەو مۆرفىمى، دەمى دچىتە سەر پەيڭى

دوو جۆرىن مۆرفىمان دىاردكەت، ئەوژى مۆرفىمىن
سەربەخۇ و مۆرفىمىن بەندن، يا پتر گرىداي ب
بابەتى قەكۆلىنا مە مۆرفىما بەندە ژبەر قى چەندى
دى پتر ل سەر وى راوہستىن:

۱- مۆرفىمىن سەربەخۇ:

ئەو جۆرە مۆرفىمىن ئەوين دىشېن ب تنى واتايەكا
دروست بەدن، يان د شىاندایە ب تنى بەيتە بكارهينان
و واتايەكا تمام بەدن (حاجى ۲۰۲۱: ۱۶). وەكى (ئەن،
تو، جوان، كەو، چيا، شەف، رۆژ... ھتد).

۲- مۆرفىمىن بەند:

ئەو جۆرە مۆرفىمىن ((كە بەتەنيا بە سەربەخۇي
بەكارنايەن، بەلكو بە مۆرفىم و وشەي ترەو پابەند
دەبن، يان دەلكىن بە مۆرفىمى ئازاد)) (سەلىم،
۲۰۱۳، ۹). واتە ئەو مۆرفىمىن ئەوين ب تنى نەشېن
بەيتە بكارهينان، بەلكو ب مۆرفىم و پەيڭىن دىترقە
گرىداينە، يان ب مۆرفىمىن سەربەستقە دىمىن،
ژبەركو مۆرفىمىن بەند پتر گرىداي كارى مەنە،
ژبەر قى يەككى دى ل سەر قى جۆرى راوہستىن،
واتە ئەف مۆرفىمە ژلايى ئەركىڭە دەيتە دابەشكرن
ب سەر دوو جۆران ئەوژى ئەفېن ل خوارىتە:

أ- مۆرفىما بەندا داپشتى: ((ئەو پىشگر و پاشگرانە
دەگرىتەو، كە بە چوونيان بۆ سەر مۆرفىمىكى
دىكە، دەورىكى گرىگ لە داپشتى وشەي نوى لە
رووى فۆرم و واتاوە دەگىرن وەكو: بە، بى، ھەل،
دا، را... ھتد)) (ئەحمەد ۲۰۰۴: ۷۹).

مۆرفىما بەندا داپشتى ب شىوئ (پىشگر، پاشگر،
نىڭگر، ناھەند) دەرەكەفن وەكو:

۱- پىشگر: گىرەكەكە پىشيا پەيڭەكى يان رەگەكى
دگرىت و مانايەك دى يان رەوشەك دى ددەتە
ئاڧاھىي پەيڭا نوو داپىشتى (عمر، ۲۰۰۵، ۸). وەك:

و سىتاكسىدا، چەندىن ئەركىن جوداجودا دبىنىت،
د ئاستى مۇرفۇلۇجىداژى ب ەەردوو ئەركىن
دارشتن و رىزمانىژى دگىرىت.

۵- (ك) وەك مۇرفىما بەندا دارشتنى:

وەكو بەرى نوكة مە ئاماژە پىداى، ئەو مۇرفىمىن
دەمى دچنە سەر مۇرفىمەكا دىتر، پەيڧەكا نوى
دروستدكەن، يان پەيڧەكا نوى دادپىژن. واتە
مۇرفىما (ك) وەكو مۇرفىمەكا دارشتنى، دشىاندایە
بەشدارىي د پىكەيىنانا چەندىن پەيڧىن فەرەهەنگىدا
بكەت، و چەندىن پەيڧىن نوى ب واتايىن نوى
دابىژىت. وەك:

۱- مۇرفىما (ك) دچىتە سەر ەندەك ناڧىن سادە و
ناڧىن دارشتى دروست دكەت، كول دوىڧ ياسايا:
(م. سەرەخۇ (ناڧ) + م. دارشتنى = ن. دارشتى)
وەك:

ن. دارشتى	=	
پانك	=	
دەستك	=	
قەيدك	=	
بانك (بنك)	=	
خانك	=	
ستىرك	=	
مىرك	=	
دەرزىك	=	
كەتك (هژىر)	=	
خەتك (خەتكىن بىستانان)	=	
كەرتك (ناڧىر)	=	
كەشك (شىرى ەشك)	=	
تۆلك (گژوگيا)	=	
تۆڧك (حبە)	=	
خورىك (ئىش، خلت - مرض)	=	

پەيەندىەكا رىزمانى ل گەل پەيڧىن دى يىن دناڧ
رستەيىدا پەيدا دكەت، ئانكو ئەوى پەيڧى ناگوھۇپن
و پەيڧەكا نوى دناڧ فەرەهەنگىدا زىدە ناكەت، بەلكو
ب تنى حالەتنى رىزمانى د گوھۇرىت. وەكو مۇرفىمىن
نىاسىنى، نەنىاسىنى، كومى... ەند):

كوپ + ەك ← كوپەك
كچ + ەك ← كچەك

۴- مۇرفىما (ك) د زمانى كوردى (گۇڧەرا
بەھدىنى) دا:

مۇرفىما (ك) ئىك ژ وان مۇرفىمىن چالاكە يىن
كو ب شىۋەيەكى بەرچاڧ دناڧ زمانى كوردىدا
دەيىتە دىتن، ژبەركو ئەڧ مۇرفىمە د زمانى كوردىدا
ب گشتى و د گۇڧەرا بەھدىنىا زمانى كوردىدا ب
تايىبەتنى چەندىن ئەركان دبىنىت، چونكى مۇرفىمەكا
فرە ئەركە، واتە د ەەردوو ئاستىن مۇرفۇلۇجى

م. س (ناڧ)	+	م. دا
پان	+	ك
دەست	+	ك
قەيد	+	ك
بان	+	ك
خان	+	ك
ستىر	+	ك
مىر	+	ك
دەرزى	+	ك
كەت (مفرد)	+	ك
خەت	+	ك
كەرت	+	ك
كەش (قەداى)	+	ك
تۆل (تۆلفەكرن)	+	ك
تۆڧ	+	ك
خورى (ەمى)	+	ك

خودی (ذاتی)	+	ک	=	خودیک (عهینه، خودیک)
قاس (قاسا پارا)	+	ک	=	قاسک (قازان)
تویر (تویروکوفان)	+	ک	=	تویرک (کیس)
پاییز (وهرز)	+	ک	=	پاییزک (پیسترک)
مەش (ب پیا)	+	ک	=	مەشک (مەشکا پەزی)
گر (گرئ ئاخئ - تل)	+	ک	=	گرک (گرکا هەڤیری)

٢- مۆرفیما (ک) دچیتە سەر هندهک ناڤین ساده و ناڤین تایبەتی دروست دکەت، ل دویف یاسایا:
(م. سەربەخۆ (ناڤ) + م. داپشتنئ = ن. تایبەتی) وهک:

م. س (ناڤ)	+	م. دا	=	ن. تایبەتی
ناز	+	ک	=	نازک
لاو	+	ک	=	لاوک
خوزی	+	ک	=	خوزیک
گاز	+	ک	=	گازک (ئامیرئ پەلا رادکەت)

٣- مۆرفیما (ک) دچیتە سەر هندهک هەڤالناڤین ساده و ناڤی داپشتی دروست دکەت، ل دویف یاسایا:
(م. سەربەخۆ (هەن) + م. داپشتنئ = ن. داپشتی) وهک:

م. س (هەن)	+	م. دا	=	ن. داپشتی
تەرش	+	ک	=	تەرشک
گەرم	+	ک	=	گەرمک
شۆر	+	ک	=	شۆرک
سویر	+	ک	=	سویرک
حلی	+	ک	=	حلیک
کوند (هیر)	+	ک	=	کوندک (کولند)
تیر (ئافک تیرە)	+	ک	=	تویرک (گینی)
بەند	+	ک	=	بەندک
پیر	+	ک	=	پیرک

٤- مۆرفیما (ک) دچیتە سەر هندهک هەڤالناڤین رەنگان و ناڤین داپشتی دروست دکەت، ل دویف یاسایا:
(م. سەربەخۆ (هەن. رەنگان) + م. داپشتنئ = ن. داپشتی) وهک:

م. س (هەن. رەنگان)	+	م. دا	=	ن. داپشتی
سۆر	+	ک	=	سۆرک
رەش	+	ک	=	رەشک
زەر	+	ک	=	زەرک
شین	+	ک	=	شینک

٥- مۆرفیما (ک) دچیتە سەر هندهک هه‌ڤاڵکاران و ناڤین داپشتی دروست دکەت، ل دویف یاسایا:

(م. سەربەخۆ (هک) + م. داپشتن = ن. داپشتی) وهک:

م. س (هک)	+	م. دا	=	ن. داپشتی
سەر	+	ک	=	سەرک
بن	+	ک	=	بنک
کیم	+	ک	=	کیمک
پیش	+	ک	=	پیشک
چەپ	+	ک	=	چەپک

٦- مۆرفیما (ک) دچیتە سەر هندهک مۆرفیمین رەگی و ناڤی داپشتی دروست دکەت، ل دویف یاسایا:

(م. رەگی + م. داپشتن = ن. داپشتی) وهک:

م. رەگی	+	م. دا	=	ن. داپشتی
پێچ (پێچان)	+	ک	=	پێچک
رەجف (رەجفین)	+	ک	=	رەجفک
کوخ (کوخین)	+	ک	=	کوخک
گر (گرتن)	+	ک	=	گرک
گەڤز (گەڤزین)	+	ک	=	گەڤزک
لەرز (لەرزین)	+	ک	=	لەرزک
گەر (گەریان)	+	ک	=	گەرک
شو (شووشتن)	+	ک	=	شووک
بەر (بەڕین)	+	ک	=	بەرک
جوو (جوون) جوین	+	ک	=	جووک

٧- مۆرفیما (ک) دچیتە سەر هندهک ژماره‌یین سادە و ناڤی داپشتی دروست دکەت، ل دویف یاسایا:

(م. سەربەرخۆ ژماره + م. داپشتن = ن. داپشتی) وهک:

م. س (ژماره)	+	م. دا	=	ن. داپشتی
سی	+	ک	=	سیک
شەش	+	ک	=	شەشک
هەشت	+	ک	=	هەشتک
دەه	+	ک	=	دەهک
چل	+	ک	=	چلک

٨- ل دەمی دووبارەکرنا هندهک ناڤان یان هه‌ڤاڵناڤان ل گەل مۆرفیما (ک) ناڤه‌کی دی ب واتایه‌کا نوی

دروست دکەت، ل دویف یاسایا:

(م. سهربهخو + م. سهربهخو + م. داپشتنى = پيهقهكا نوى) وهك:

پيهقهكا نوى	=	م. دا	+	م. س	+	م. س
پهرهشك	=	ك	+	رەش (هن)	+	رەش (هن)
خوشخوشك	=	ك	+	خوش (هن)	+	خوش (هن)
مارمارك	=	ك	+	مار (ن)	+	مار (ن)
پلپل	=	ك	+	پل (ن)	+	پل (ن)
خالخال	=	ك	+	خال (ن)	+	خال (ن)
زپزپك (جماليات)	=	ك	+	زپ (ن)	+	زپ (ن)
پهزپهزك	=	ك	+	پهز (ن)	+	پهز (ن)
خرخر	=	ك	+	خر (ن)	+	خر (ن)
كركرك	=	ك	+	كر (ن)	+	كر (ن)

۶- تاييهتمهنديين (ك) وهك مۆرفيما بهندا داپشتنى:

۱- ژبلى وئ چهندي كو (ك) شيوهي وشى دگهوريت ههروهسا واتايهكا نوو يا فهرهنگى دروستدكهت ب قى رهنگى پولا وشهيهي دگهوريت(فتهاح، قادر، ۲۰۰۶، ۵۷).

۲- دهمي (ك) ل دووماهيا پيهقهكى دهيت، دووماهيا وئ دهيليه قهكري، ئانكو دشتيت پشتي (ك) مۆرفيماكا دى يان زيدهتر يا ريژمانى وهرگريت.
وهكى: گفش ((رهگى گفشتن))

گفش + ك ← گفشك

رهگ پاشگر ← ناڤ

۳- (ك) وهكى پاشگر دشتيت ستريسي بو خو بكيشيت، چونكى واتايهكا نوى بهرهمدئينيت (له رووى مۆرفولوجييه وه زوربهى مۆرفيما وشهدارپژدهكان هيز (سترسي)يان له سهره (ههمان ژيدهر، ۵۸).
۴- (ك) دشتيت وهكى پاشگر بچيته سهر وشين ساده و نه ساده، بهلى بتنى وهكى پاشگر رولى دبينيت و نه دشتيت بييته نيڤگر و پيشگر.

وهكى: زهر + ك ← زهرك

خوشخوش + ك ← خوشخوشك

۵- پاشگر ريكهكه بو پيداكرنا وشهكا نوى ب واتايهكا نوى ب قى رهنگى وشا نوى دچيته د فهرههنگيدا.
((ههر له دواى دروستبوونى وشه دارپژراو و نوييهكه دهچيته ناو فهرههنگى زمانهكه وه، ئه و وشهيهي كه به ياساي مۆرفولوجى بنياننراوه)) (فتهاح، قادر، ۲۰۰۶: ۶۰).

۶- (ك) ههقيژدهك ههيه و ژبلى هندی وهكى پاشگر رولى دبينيت ههروهسا وهكى ئه لومؤرفا مۆرفيما نهاسيارين و گهلهك جارن ژبه ر وهكه قيا وان تيكهل دبیت، ئانكو (ك) مۆرفيما داپشتنى و مۆرفيما ريژمانى و مۆرفا بوش تيكهل دبن. بو نمونه:

پاله + (هک)	پالهک
خشته + (هک)	خشتهک
جگاره + (هک)	جگارهک
وینه + (هک)	وینهک
پسته + (هک)	پستهک

ب- مۆرفیما (ک) وهکو مۆرفیما بچوکیکرنی:

ئەف مۆرفیمه دشتیت وهکو مۆرفیمهکا بچوکیکرنی
دەربکەڤیت، ب تایبەت د دیالیکتا سەری یا زمانی
کوردیدا. وهک:

خانی + ک	خانیک
قازان + ک	قازانک
قۆری + ک	قۆریک
سیف + ک	سیفک
بەرخ + ک	بەرخک
کار + ک	کارک
چال + ک	چالک
پەر + ک	پەڕک
لحیف + ک	لحیفک
دار + ک	دارک
بەر + ک	بەڕک
مەر + ک	مەڕک
گوند + ک	گوندک
باژێر + ک	باژێرک

٨- (ک) وهک ئەلۆمۆرف:

دەربارە پێناسەیی ئەلۆمۆرفیژی ب گەلەک
شیوەیان هاتیە پێناسەکرن، بەلێ پێرانی پێناسەیان
ئیک نافەرۆک دگەهین وهکو:
- ئەلۆمۆرف: (ئەو مۆرفیمێ جیاوازن، کو پێکڤه
دەیتە پۆلینکرن و نواندنا هەمان مۆرفیمێ دکن)
(سەلیم، ٢٠١٢، ٧١).

دوماهی + ک ————— دوماهیک

ل ڤیری چ واتایەکی ل وشێ زیدەناکەت و نابیتە
ئەلۆمۆرفا نەناسیاری، چونکی دشتین بیژین:
ئەو دوماهیک یا خراب بوو.

ئانکو نیشانا ناسیاری (ئەو) دەیت، ژبەر ڤی
چەندی (ک) نابیتە نەناسیاری، ئەڤه دبیتە ئەگەر کو
بیژین مۆرفا بۆشە.

٧- دیسان تایبەتمەندیەکا دی یامۆرفیما (ک)
ئەو (کو) مۆرفیمەکانی بچووککردنەو هەموو
کاتیک بەتەنیا گۆزارشت لە بچووکێ کەرەستە
ئاماژەبووکراو ناکەن... بەلکو زۆر جار لکاندنیا
بەبناغەکانەو پێویستی سازکردنی وشە نوێ
وهک ناویک، هاوکات لە پال گەیانندی واتای
بچووککراوەدا دەیانھینیتە ئاراو (سەعید ٢٠١٣:
٨٨)

٧- (ک) وهک مۆرفیما بەندا ریژمانی:

مۆرفیما بەندا ریژمانیژی هەر وهکو مە ئاماژە
پێدای، مەرەم ژێ ئەو مۆرفیمەیه، دەمی دچیتە
سەر پەیفی واتا پەیفی ناگووڤریت و پەیفەکا نوێ
دنافەرھەنگیدا زیدەناکەت، بەلکو ب تنی حالەتی
ریژمانی د گووڤریت. وهکی:

أ- مۆرفیما (ک) وهک ئەلۆمۆرفا مۆرفیما نەنیاسینی:
ئەف مۆرفیمه دشتیت وهکو مۆرفیمهکا بەندا
ریژمانی دەربکەڤیت و بیتە مۆرفیما نەنیاسینی
ئەوژی

((ل دەمی مۆرفیما نەنیاسینی (هک) ل گەل نافەکی
دەیت، کو دووماهیا وی فۆنیما /ه/ بیت، ل ڤیری /ه/
یا مۆرفیما نەنیاسینی دی هیتە لادان و ب تنی (ک)
دمنیت)) (سەلیم و تاهر، ٢٠١٥، ٣٨). وهک:

دهرکهفتنا (ک) وهک ئه لومورفا مۆرفیما
نه ناسیاریی (هک) ژ ئه نجامی یاسایه کا دهنگسازیه،
کو نابیت دوو بزوی پیکه دهرکهفتن ئه گهر هه مان
هیز هه بن.

وهکی: پاله + هک
٢- (ک) وهک ئه لومورفا مۆرفیما ب کومه له کا گرتی دهیتیه
هژمارتن وهکی هه می مۆرفین دین مۆرفیمین
ریزمانی رۆژانه چ ئه ندامین نوی ل کومه لا
ئه لومورفین نه ناسیاریی زیده نابن ب تنی ئه قه نه بن
(هک، ک، یهک، ئیک، ئی) بیگومان ده می (ک) وهکی
ئه لومورفا مۆرفیما کاردکهت ئه و بو بنجهکی (وشه کا
بنجینه یی) قیجا ههر به شهکی ئاخفتنی بیت دهیتیه
زیده کرن و به هرا پتر ئه و به شی ئاخفتنی ئی ناغه.

٣- (ک) وهکی ئه لومورفا مۆرفیما نه ناسیاریی د شیت
پتر ژ ئه رکهکی د یهک ده میدا ئه نجام ده دت.
وهکی: + تاکیه تی + نه ناسیاری
ئه قه ژ ئیکه ژ سیمایین مۆرفیمین ریزمانی. وهکی:
په یاله + هک
په یاله ک

٤- ههر وشه کا (ک) لی هاته زیده کرن (وهک
ئه لومورفا مۆرفیما نه ناسیاریی) دئ ئه و وشه ههر
د وی به شی ئاخفتنی د مینیت پولا خو ناگه پۆیت.

وهکی: باغچه + هک
ناف ناف
باغچه ک

٥- ئه لومورفا نه ناسیاریی (ک) وهکی مۆرفیمین
به ندین ریزمانی کاردکهت و ههرده م دچیه دوماهییا
وشی، به لی ل ناغه راستا وشی و ل ده ستپیک
ناهیت، ئه قه ژبلی هندئ کو دبیت هنده ک مۆرفیمین
دین ریزمانی ل دویقا بهین به لی ب چ رهنگی ریک
نادهن مۆرفیمین دارشتنی پشتی وی بهیت.

وهکی: په یاله ک + (ئ) په یاله کی
سه ده + ه (پاشگر) هک
سه ده ک
(سه ده یه ک)
*سه ده ک

- ئه لومورفا: (شیوه یین جوداجودا بین ئیک
مۆرفیمینه، یانژی مۆرفیما به ند، هه مان واتا هه یه،
به لی ب شیوه یی جوداجودا خو نیشان ده دت) (حاجی
٢٠٢١: ٢٠).

١- (ک) وهک ئه لومورفا مۆرفیما (هک) یا
ناسیاریی:

مۆرفیما ناسیاریی هنده ک جاران ب شیوی {ک-}
دهرکه قیت، ئه وژی ده می ناف ب بزوینا /ه/ ب
دوماهی دهیت و مۆرفیما کۆمکرنی (ان) ل سه ر
دهیتیه زیده کرن (سه لیم، ٨١، ٢٠١٢). وهک:

په یاله + هک + ان
په یاله کان (په یاله که ان) x
٢- (ک) وهک ئه لومورفا مۆرفیما (هک) یا
نه ناسیاریی:

مۆرفیما نه ناسیاریی د دیالیکتا سه ریدا هنده ک
جانان ب شیوی {ک} دهرکه قیت، ئه وژی ل
ده می مۆرفیما نه ناسیاریی (هک) ل گهل ناغه کی
دهیت، دوماهییا وی فونیم /ه/ بیت، ل قیری /ه/
یا نه ناسیاریی دی هیته لادان ب تنی (ک) دمینیت.
وهک:

وینه + (هک) وینه
خشته + (هک) خشته
ژماره + (هک) ژماره
رسته + (هک) رسته
باغچه + (هک) باغچه

٩- (ک) و تایبه تمه ندین وی وهک ئه لومورفا
مۆرفیما (هک) یا نه ناسیاریی:

١- ده می (ک) وهک مۆرفیمه کا ریزمانی کاردکهت،
ژبلی هندئ کو شیوه یی وشی دگه پۆیت، هه روه سا
واتیه کا ریزمانیژی وی وشی دبه خشیت.
وهکی: په رده + هک
د نمونا سه ریدا (ک) وهکی ئه لومورفا مۆرفیما
نه ناسیاریی (هک) هاتییه.

پەیداکەت.

- ٤- مۆرفا بۆش زیدەتر ئەرکەکی دەنگسازى دبىنیت و بار پتر بۆ سڤکيا درکاندنى يان بۆ پاراستنا ياساين بڤگهين دهيتە بکارئنان.
- ٥- هژمارا مۆرفين بۆش کيمن، ئەگەر ب هژمارا مۆرفين دى د ناڤ مۆرفولۆجییدا بهينه بهراوردکر.
- ٦- مۆرفا بۆش زیدەتر ژ فۆنيمەکی يان دوو فۆنيمان پيکدهيت، ل دەمی د ناڤ قالبی پەيفيدا درکەڤن)) (عهلی، مونيب ٢-١٦: ٢١٠-٢١١).

(ک) وهک مۆرفا بۆش:

ههروهکو مه د تاييهتمەنديانداژى ئاماژه پيکری، کو هژمارا مۆرفين بۆش کيمن، ئەگەر ئەم ل گەل هژمارا مۆرفين دى د ناڤ مۆرفولۆجییدا بهراورد بکەين. ژبه رهندي ژى دى بينين، کو (ک) وهک مۆرف گەلەک ب کيمی د ناڤ پەيفين زمانيدا دهيتە ديتن وهک ڤان نموونان:

پەيف	مۆرفا بۆش
دوماهیک	ک
کلیک	ک
پاشیک	ک
تاژیک	ک
خۆزیک	ک
هەستیک	ک
قۆزیک	ک

پشکا دووی: (ک) ژلایى سینتاکس و سیمانتیک و پراگماتیکیڤه:

ئیک/ (ک) د تیروانینهکا سینتاکسیدا:

١- سینتاکس:

پاشگر ئەلومۆرفا مۆرفیما نهاسیاریی

- ٦- (ک) وهکی ئەلومۆرفا مۆرفیما نهاسیاریی یا ههستییاره بهرامبهه وان پۆلین ل سهه دهيتە زیدەکر، ئانکو (ک) ناھیتە زیدەکر بۆ ههه پۆلهکی بهلکی بهههرا پتر بۆ ناڤان دهيتە زیدەکر، ئەڤهژی ئیکه ژ رهوشتين مۆرفيمین ریزمانی (ڤهتاج، قادر ٢٠٠٦: ٥٢-٥٤).

١٠- (ک) وهک مۆرف:

دەربارەى پیناسەیین مۆرفى، ب گەلەک رهنگان ئەڤ زارڤه هاتیه پیناسهکر کو ههه زمانڤانهکی ل دویڤ هزروبیرین خو پیناسهکرینه وهکو:

مۆرف: شیوهی فیزیکییه بۆ مۆرفیمی، دبیت ژ ههنگهکی يان زنجیرهکا دهنگان پیکبهيت (Katam- ba, F, 1993: 24).

مۆرف: پیکهاتیه ژ فۆرم (شیوه) يان جیبهجیکرنا مۆرفیمان د تیکستین ئاخڤتینیدا (جمعه، ٢٠٠٨، ١٤١).

١١- (ک) وهک مۆرفا بۆش:

گەلەک ژ زمانڤانان ئەڤ کهرتیه دایه دیارکر، وپتريا وان زمانڤانان ئەوین بهحس ل ڤی کهرستهی کرین بۆچوونا وان بۆ هندى دچیت، ئەڤ کهرستهیه ئەوه یاکو شیوه ههبيت، بهلی نواندنا چ مۆرفیمان نهکەت، ژبهه ڤی یهکی مۆرفیما بۆش ئەوه کهرستهیه، ئەوئ شیوه ههبيت، بهلی ئەرک نهبيت (عومهه، ٢٠٢٣، ٧٩).

تاییهتمەنديین مۆرفا بۆش:

- ((١- مۆرفا بۆش شیوه ههیه، بهلی ئەرک نینه.
- ٢- مۆرفا بۆش د ناڤ میشکیدا چ مۆرفیمهک بهرامبهه نینه، يان چ مۆرفیمهک نواندنا ئەوئ ناکەت.
- ٣- مۆرفا بۆش ئاریشه و گرفتان بۆ مۆرفیمی

يېن ژلايى رېزىمانىفە بۇ سەرەيى فرېزى دزفون،
وېك بەشەكى لاوھىكى يى فرېزى كاردەن و بۇ
مەزىنكرا فرېزى ژلايى رېزىمانىفە دەينە بكارهينان
و ژلايى واتايىفەژى سەرەيى پتر ديار و سنووردار
دەن(ئەمىن، ۲۰۰۷، ۴۲).

۳- جۆرۋىن دياركەران:

ھەلبەت بابەتى دياركەرانژى ژوان بابەتايە يېن
دەينە دابەشكرن بۇ سەر جۆران، ئەوژى دياركەريىن
بەرى سەرەيى و دياركەريىن پىشتى سەرەينە، بەلى
يا پتر ب قەكۆلينا مەقە گرېدايى دياركەريىن پىشتى
سەرەينە لەورا دى ب تنى وان دياركەران وەرگرين
كو ئەوژى دياركەريىن پىشتى سەرەينە.
- دياركەريىن پىشتى سەرەيى:

ئەو دياركەرن، ئەوۋىن دكەقنە پىشتى سەرەيى د
گرېيا ناقيدا، ئەوژى ئەقەنە: (ناف، ھەقالناف، نيشانە).
وېك:

۱- ناف: ناف ب ھەر جۆرەكى خۇقە دىشيت وەكى
دياركەرەكى پىشتى سەرەيى بھيت. وېك:

دايكا ئازادى...

كچا ئازادى...

۲- ھەقالناف: ھەقالنافژى ب ھەر جۆرەكى خۇقە
دىشيت وەكى دياركەرەكى پىشتى سەرەيى بھيت.
وېك:

بەژنا يلىد...

كراسى جوان...

۳- نيشانە: ئەوژى ئەقان نيشانان ب خۇقە دگرېت:
أ- نيشانين نقشى د دۇخى تياندا، كو (ى) بۇ نقشى
مى و (ى) بۇ نقشى نير دەيتە بكارهينان. وېك:
ئازادى نيشانا نقشى نير د دۇخى تياندا.
نەسرېنى نيشانا نقشى مى د دۇخى تياندا.

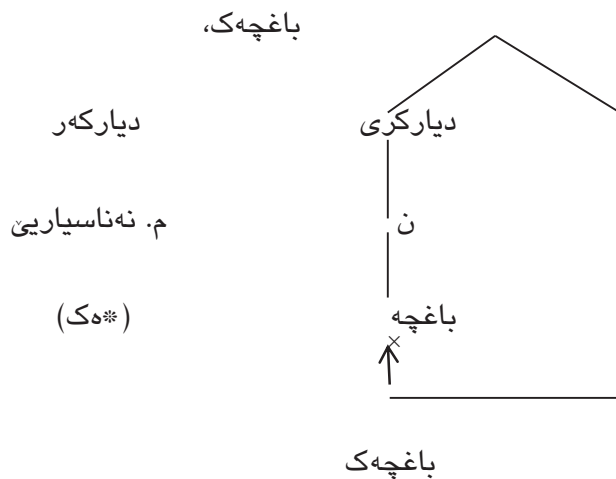
سېنتاكس يانژى (رستەسازى) وەكو ئاستەكى
گرنگى زمانى دەيتە ھژمارتن و ل گەل ئاستى
وشەسازىي، ئاستى رېزىمانى پىكدهين، ئەف پەيقە
واتە (Syntaxis- سېنتاكس) د بنەپەتدا زاراقەكى
يۆنانىيە و پاشى ھاتىيە قەگوھاستن بۇ سەر زمانى
ئىنگلىزى(خوشناو ۲۰۱۲: ۵۵).

ئانكو سېنتاكس يان (رستەسازى) ئەو ئاستى
زمانىيە ئەوۋى قەكۆليني ل رستە و گرې و پەيقى
دكەت و رۆلى ھەر ئىك ژوان د زمانيدا ديار دكەت،
چونكى ئەف يەكەيىن كو د قى ئاستيدا قەكۆليني ل
سەر دەيتە كرن د ھەر زمانەكيدا ياسايىن تايىبەتىن
خۇ ھەنە، ژبەركو د ھەر زمانەكيدا (ل دويىف ژمارەكا
ياسايىن تايىبەت ب وى زمانى پەيقە دەيتە رېزكرن
و فرېزان دروست دكەن و ل دويىف ژمارەكا ياسايىن
دن ئەو فرېز دەيتە رېزكرن و رستان دروست دكەن،
دەستىنشانكرنا قان ياسايان ب (سېنتاكس- Syn-
tax) دەيتە نياسين(عەبدوللا، ۲۰۱۱، ۱۷۷).

۲- (ك) وەك دياركەر:

(ك) ئىك ژوان كەرستانە يېن كو د سېنتاكسىدا
رۆلى دىينيت، ئەوژى وەك (دياركەر) دەيتە ديتن،
لى بەرى ئەم باس ل (ك) وەكو دياركەر بكەين،
فەرە ل دەستىپكى ئەم چەندەكى ل سەر دياركەرى
راوەستين كا چيە؟ و چەوا ھاتىيە باسكرن؟ ھەلبەت
د دانەنياسينا دياركەريدا ھاتىيە ((بريتيە لەو پىكھاتە
كە لە گرېدا رۆلى دەرختى لايەنىكى سەرەيى گرې
بە ئەستۆ دەگرېت و پىكھاتەيى گرېدا بە كەرەستەيى
لاوھىكى لە قەلەمدەدرين، بەوھى كە دەكرېت
لە گرېدا لاديرين، بەلام لە گەل ئەوھشدارۆلى
فراوانكردى سەرەيى گرې و دروستكردى چەند
جۆرە گرېيەكى جياوازيش بە ئەستۆ دەگرېت)).
(ەلى ۱۹۸۸: ۱۷). واتە دياركەر ئەو فورمىن زمانىيە

بىت، ل قىزى /ه/ يا نەناسىياريى دى ھىتە لادان ب
تنى (ك) دىمىنىت، ۋ دىشەت ۋەك دىاركەر د ئاستى
سىنتاكسىدا رۆلى خۆ بىنىت، ۋەك د قان نموناندا:

* ژبەر ھۆكارى دەنگىسازى (ه) ژناقچىت، ئەۋزى
ياسايى ژناقچونا بزوينايە.

ب- نىشانى كۆمىرى د دۆخى تىاندا ئەۋزى (ان)
ه، ۋەك:

مرۆقان ، ژنكان

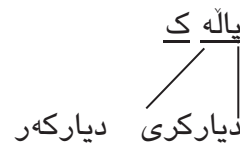
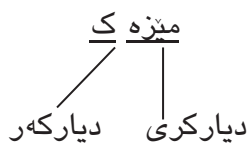
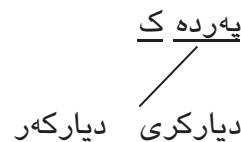
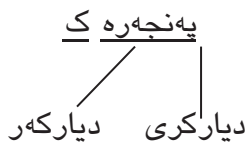
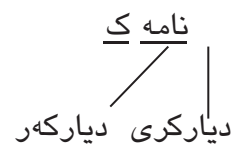
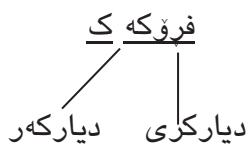
ج- نىشانى نەنىاسىنى، ئەۋزى (هك) ه، ۋەك:
مرۆقەك ، ژنكەك

ژبەر كۆ نىشانان ئەلۆمۇر فا مۇرفىما نەناسىياريى
دېروپى ژ سەرقەدا ۋەكى (ك) دەردكەقەت ژبەر ۋى
چەندى مە (ك) ۋەكى دىاركەرەكى پىشتى سەرەى
ۋەرگىتىيە.

د- نىشانى دووبارە كىرى، ۋەك: مرۆقۇزى ، ژنكۇزى
(عمر، طاهر ۲۰۱۷: ۳۴-۳۵).

۴- دىاركىرنا (ك) ۋەك دىاركەر:

(ك) ۋەك مە دايە دىاركىرنا، د ئاستى سىنتاكسىدا
رۆلى (دىاركەر) دىمىنىت، ئەۋزى ل دەمى دىبىتە
ئەلۆمۇر فا مۇرفىما (هك) يا نەناسىياريى د دىالىكتا
سەرىدا، واتە ل دەمى مۇرفىما نەناسىياريى (هك)
ل گەل ئاقەكى دەيت، كۆ دووماھىيا ۋى قۇنىما /ه/

تەپە ك
دیاركرى دیارکەر

کاله ك
دیاركرى دیارکەر

رسته ك
دیاركرى دیارکەر

ژماره ك
دیاركرى دیارکەر

خشته ك
دیاركرى دیارکەر

وینه ك
دیاركرى دیارکەر

پشتى مه فهرهنگ دايه دیارکرن، دى هين، باس
ل ئەوى چەندى كەين كا چەوا (ك) دبیتە ئەگەر
ژبۆ دروستكرنا پەيفين نوى و دبیتە ئەگەر
دەوله مەندكرنا فەرهنكى؟

بىگومان يا روون و ئاشكەرايه، فەرهنك ژ پەيفان
پىكدەيت و ئەف پەيفە ب شىوہيەكى رىكخستى
دناف مېشكى مروفيدا هاتينه رىكخستن، ئەف جۆرە
رىكخستە دبیتە هاريكار بۆ دروستكرنا پەيفين نوى،
هەر وەكى مه بەرى نوکە ئامازە پيداي كو د زمانيدا
/ك/ دچیتە سەر هژمارەكا زۆر ژ پەيفان و دبیتە
ئەگەر دى دروستكرنا پەيفين نوى، هەر وەسا دبیتە
هۆكار ژبۆ دەوله مەندكرنا فەرهنكى، هەرچەندە /ك/
دەمى دچیتە سەر پەيفى و پەيفا نوى دروسدكەت،
مه دبابة تى /ك/ وەكو مۆرفيم ب گشتى و مۆرفيما
بەندا دارشتنى ب تايبەتى ب درىژى بەحسكريبە
و هژمارەكا زۆر ژ نمونان ئينايه، داکو بابەت و
نمونه دووبارە نەبن، لەوړا ئەم دى ب تنى ئامازى
ب هندهك نمونان كەين وەكو ل خوارى ديار:

دوو: (ك) د تىروانىنه كا سيمانتيكىدا:
ژ هەژى ئامازىيە بىژين، كو هەر زمانەك پىدقيا ب
پاشخانەكا مەزنا پەيفان هەيى ژبۆ ل دەمى ئاخفتن
و نفيسينى داکو مفای ژى وەرگريت ، فەرهنك
ژى ئىك ژوان ئالاقانە يين كو دبە ئەگەر
بۆ پاراستن و دەوله مەندكرنا زمانان، بىگومان
ئەفەژى ب رىكا پەيفين دناف زمانيدا دروست دبن،
ژبەرکو پەيف وەكو كەرستەيەكى گرنكى زمانى
دەيتە دانان. لى بەرى ئەم بەحس ل وى يەكى
بکەين كو چەوا پەيفان و رىكين دروستكرنا پەيفين
نوى رۆل د دەوله مەندكرنا فەرهنكىدا هەيە؟ فەرە
ل دەستپىكى فەرهنكى بەدينە نياسين ئەوژى:
فەرهنك: برىتيه ژ وى پەرتووكا كو ژمارەكا زۆر
ژ پەيفين زمانەكى دياركرى تيدا هەنە، و ل دويف
ئەلفابىيا وى زمانى پەيفين وى هاتينه ريزكرن و
شروقه كرنا واتا وان پەيفان ب رمخفه هاتينه نفيسين.
فەرهنك: پەرتووكەكە: كو هەر پەيفەكا زمانى
يا تيدا هاتيه شروقه كرن و دارشتن و شيوى ب
ليفكرنا وان دياركريبە (ەلى، عەبدوللا ۲۰۱۱: ۲۰۵).

په‌یف	+	ک	=	دروستکرنا په‌یفای نوی
ده‌رزی	+	ک	=	ده‌رزی
ت‌ر‌ش	+	ک	=	ت‌ر‌شک
سو‌یر	+	ک	=	سو‌یرک
پ‌یر	+	ک	=	پ‌یرک
که‌ر	+	ک	=	که‌رک
سو‌ر	+	ک	=	سو‌رک
زه‌ر	+	ک	=	زه‌رک
بن	+	ک	=	بنک
ک‌یم	+	ک	=	ک‌یمک
سه‌ر	+	ک	=	سه‌رک
پ‌ی‌چ	+	ک	=	پ‌ی‌چک
ره‌جف (ره‌جفین)	+	ک	=	ره‌جفک
گه‌ف‌ز (گه‌ف‌زین)	+	ک	=	گه‌ف‌زک
له‌رز	+	ک	=	له‌رزک
شه‌ش	+	ک	=	شه‌شک
ده‌ه	+	ک	=	ده‌هک
چ‌ل	+	ک	=	چ‌لک

شرۆڤه‌کرنا هنده‌گ نموونه‌یان ب ریکا نیشانه‌یین واتایی (سیمایین واتایی):

نیشانه‌یین واتایی (سیمایین واتایی): ئیک ژ ریکین واتایا هۆشه‌کی (چه‌مکی) پی ده‌یته شرۆڤه‌کرن، ب هاریکاریا ئەفان نیشانه‌یان بۆ نموونه دووپه‌یقین (زه‌لام) و (ژن) ژ هه‌ف ده‌ینه‌جودا‌کرن، نیشانه‌یین واتاییژی ب ریکا کۆ (+) و (-) ده‌ینه‌دیارکرن (عه‌لی، ٢٢٤، ٢٠١٥-٢٢٥):

+ مروڤ
+ پیگه هشتی
- نیر
- زگورد
ژن

+ مروڤ
+ پیگه هشتی
+ نیر
- زگورد
زهلام

- دارک

ک
+ بچوئکرن
ک

دار
+ هه‌بوونا
شیانا بچوئکرنی

ک
+ گیره‌کی
چیکرنا ناڤی
ئامرازه‌کی (چیکه‌ر)

- ده‌ستک
ده‌ست
+ هه‌بوونا شیانا
دروستکرنا ناڤی
ئامرازه‌کی

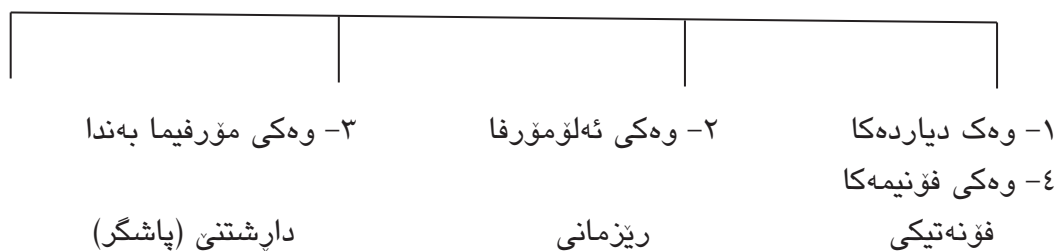
ک
+ گیره‌کی
تاکی

- توڤک
توڤ
+ هه‌بوونا
واتایا تاکی

هه‌ر بابته‌ی (ک) دتیروانینا سیمانتیکیدا ژه‌ه‌ژی
ئامارژیه بیژین ل دووماهیی فورمی (ک) دزمانیدا
ب ئه‌قان چوار شیوه‌یان دهرده‌که‌ڤیت:

ل دویف وی ئه‌رکی (ک) دئاستین زمانیدا دبیینت،
و ل دویف به‌هایی وی یی واتایی ئه‌م دشیین (ک)
ئ دتیروانینا سیمانتیکی د زمانیدا بۆ قان جوران
بۆ لهر بکه‌ڤ:

(ک)

سەرەکیا پەڤی

١- (ک) وهک دیادهیه کا فۆنه تیکی:

د ڤیریدا مه بهست ژ (ک) ئی ئه وه ده می چ رۆله کی واتیای نه بینیت، ئانکو ب تنی ل ده می بۆ خوشیا دهر برینی دهیته زیده کرن ل دووماهییا پەڤی، ل ڤیری چ رۆله کی واتیای نابیت، به لکی وهک دیاردهیه کا فۆنه تیکی رۆلی خۆ دبیینیت، چونکی لادانا وی و مانا وی چ گهۆرینان د واتیای سیمانتیکیا پەڤیدا ناکهت. ژ بهر قی چهندی دڤی دۆخیدا ژلای دهنگسازیه (ک) دبیه دیاردهیه کا فۆنه تیکی و ژلای مۆرفولۆجیه دبیه مۆرفه کا بۆش وهک:

دووماهی	دووماهی
بهراهی	بهراهیک
باقل	باقلک
کورسی	کورسیک
زهند	زهندک
ترار	ترارک
قه پاغ	قه پاغک
تهشی	تهشیک
داس	داسک
باجان	باجانک
سینی	سینیک
کهزی	کهزیک

٢- (ک) وهک ئەلۆمۆرفا ریزمانی:

(ک) وهکی ئەلۆمۆرفا مۆرفیما نه ناسیاری ژلای واتیایفه دوو واتیاین ریزمانی هه نه ئه وژی + تاکیه تی + نه ناسیاری ، به لی هنده ک جاران + تاکیه تی ژ دهستدهت ب تایبهت ده می مۆرفیما کۆمکرنی ل سهر زیده دبیت و هنده ک جاران (ک) دهیته لادان ب یه کجاری

په رده ک + ک

په رده ک

< + تاکیه تی >

< + نه ناسیاری >

په رده ک + ک + ان ← * په رده کان

د گۆڤه را به دینیدا نینه

پاله + (ه) ک + ان + پاله یان

یان دی < + تاکیه تی > ژ دهست دهت

ئه گهر ما ل گهل نیشانا کۆمکرنی. وهکی:

ژماره + (ه) ک + ان

ژماره کان / ژماران

(ک) هه رچه نده + < نه ناسیاری >

هه یه به لی بوویه < تاکیه تی >

٣- (ک) وهک مۆرفیما به ندا داپشتنی (پاشگر):

ئه گهر (ک) بوویه مۆرفیما به ندا داپشتنی بینگومان دی واتیایه کا نوی یا فرههنگی دروست کهت، به لی بۆ جودا کرنا قی (ک) ا پاشگر ژ جورین دی بین (ک)، دی زڤرین بۆ وان پەڤین ژئ هاتینه وهرگرتن، چونکی ((به یاریده ی وشهکانی تری زمانه که، به شداری داپشتن و سازکردنی وشه ی نوی ده کهن)) (سه عید ٢٠١٣: ٥٦).

ژن (امراءه) ژنک (زوجه)

میز (رجل) میزک (زوج)

کور (صبي) کورک (ولد)

کچ (بنت) کچک (فتاة)

که واته ل ڤیری ئه م دشین بیژین دوو جورین

په یوهندی دناڤه را په یفاندا هه نه. وهک:

مۆر مۆرک

په یوهندییا وان د ئاسته کی ستونیدا دهیته

دهر برین، چونکی ههر ئیک ژوان یه کهیه کا

فرههنگیه و واتیایه که هیه و چ په یوهندی دناڤه را

واندا نینه، ب قی رهنگی ههر ئیک ژوان دهر وازه کا

فەرھەنگییه.

مۆر: رەنگی مۆر، مۆرا ختمکرنی.

مۆرک: جۆرەکی کەرستین جوانکاریانە

(رستک و بازنگ) ژێ دەیتە دروستکرن.

بەلێ پەيوەندییا دارشتنی ب شیوەیەکی

ئاسوویی دەیتە دەربرپین و ھەردوو پەیف ب ئیک

دەروازا فەرھەنگی دەیتە دانان. وەک:

پەحن (عریض) پەحنک (پەحنکا

دەقی، پەحنکا دەستی)

ھیر (صغیر) ھیرک (ھیرکی

ساقاری)

دقی بواریدا سازان زاھیر دبێژیت: ((وشە

دارپژراوەکان لەگەڵ بناغەکا پەيوەندییان بەیەكەوہ

دەمیتیت و لەیەكناچرین)) (سەعید ٢٠١٣: ٨٨)،

٤- (ک) وەک فۆنیمەکا سەرەکییا پەیفی:

بەری نوکە مە ئاماژە ب یاسایین دەنگسازیدا،

بەلێ ژبەرکو فۆنیم دچارچووئی پەیفیدا دیاردبیت

پیدفییە وئ چەندی دیاربکەین، کو ھەر (ک)ەک ل

دووماھییا پەیفی ھات نابیتە پاشگرەکی دارشتنی،

ریزمانی، مۆرفەکا بۆش، چونکی (ک) وەکی فۆنیمەکا

زمانی کوردی رۆلی ھە ی درۆنانا دەنگیا پەیفین

زمانی کوردیدا، ئەف چەندەژی ب ریکا پەيوەندییا

وئ دگەل پەیفین دی دیاردبیت. بۆ نمونە:

خوشک

نینۆک

تاک

نۆک

خانک

گیسک

گوھیشک

دەرسۆک

مریشک

وہردەک

پیتستریک

نيسک

کەسک

پەرتووک

عەلۆک

قاچک

پشیک

سەرتیک

بەرتفک

ب چ رەنگەکی ئەم نەشیین بیژین (ک) یا ھیل

لبن کیشای پاشگرە، چونکی ئەفە بەشەکا ژ پەیفی

بخۆ، ئانکو فۆنیمەکا سەرەکییە بەلگەژی ئەوہ کو

چ پەيوەندییەکا واتایی دناقبەرا واندا نینە. وەکی

نمونا (مریش- مریشک)، بەلکی ب تنی لیکچوونەکا

دەنگسازییە دناقبەرا واندا ئەگەر (ک) ژێ ھاتە

لادان، ل قیڑ پیدفییە ئاگەھداری قی دیاردی بین

و دیاربکەین ھەر (ک)ەکا ھات ل دووماھییا پەیفی

نابیتە پاشگر یان مۆرفەکا ئەرکدار، بەلکی دقی

دۆخیدا فۆنیمە و وەکی دەیتە زانین لادانا وئ دی

کاریگەری ھەبیت ل سەر واتایا پەیفی، ئانکو ھەر

پەیفەکا (ک) بۆ زیدەبیت ھەتا ب پاشگر یان بۆ ھەر

مەرەمەکا دی بەیتە دانان دقیت پەيوەندی ل گەل

پەیفی بناغە ھەبیت.

س: (ک) د تیروانییەکا پراگماتیکیدا:

پراگماتیک لەکە زمانفانییە، گرنگی ب زمانی

بکارھاتی د دەورو بەریدا دەت. واتە پراگماتیک

فەقەلینی ل ئەوئ پەيوەندیی دکت ئەوا دناقبەرا

زمانی و دەورو بەریدا پەیدادبیت، ب ریکا

ریزمانی (عەلی، ١٥، ٢٠١٥). بیگومان (ک) ژلای

پراگماتیکفەژی ب چەند رۆل و ئەرکان رادبیت بۆ

بکارھینانین بچوکیکران، دقیریدا پیدفییە ئاماژی ب

وئ چەندی بدەین، کو ئەف ھەمی ئەرکین پراگماتیکی

بۆ بچوکیکران پشتبەستنی ب دەورو بەری دکەن،

ئانکو ب ریکا دەورو بەری بچوکیکران دشییت ب

ئەفان ئەرکین پراگماتیکی رابیت:

أ- ئاماژەپیکرن ب زارۆکان: بکارھینانا بچوکیکران

یان دیاردەیا بچوکیکرانی ل گەل زارۆکان بریتییه ژ

ئەنجام:

پشتى قەكۆلىن ب دووماھىك ھاتى ئەم

گەھشتىنە قان ئەنجامىن ل خوارى:

۱- ژلايى دەنگسازىيىقە دوو جۆر بۇ (ك) ان ھاتىنە دياركرن، ئەوژى (ك) يا ئاسايى و (ك) يا سقكە، ل دەمى (ك) يا ئاسايى سقك دىت كارتىكرن ل واتايى دكەت يانژى واتايى دگھۆرىت، بەلى ئەم نەشىين ب دوو فۆنىمىن جودا ب ھەژمىرىن ژبەركو باركرانىي بۇ زمانى دى دروستكەن.

۲- (ك) د ئاستى مۆرفۆلۇجىدا، دىيىتە پاشگر دەمى دچىتە سەر پەيىقى و پەيىقەكا نوى دروستدكەت وەك (ران + ك = رانك)، و گەلەك پەيىقىن دى ب قى شىوھى كو ھژمارا وان زۆرن، و ھەروەسا وەك مۆرفەكا بۆش رۆلى خۆ دىيىت، دەمى ل پەيىقى دىيىتە زىدەكرن و چ واتايەكى بۇ زىدە نەكەت وەك (دووماھى + ك = دووماھىك)، بەلى ئەف چەندە ب كىمى دناف پەيىقىن زمانىدا دىيىتە دىتن ب بەراورد ل گەل مۆرفىمىن دارشتىنى وەكو پاشگر دناف مۆرفۆلۇجىدا. بەلى (ك) دىشىت د ئاستى مۆرفۆلۇجىدا دىيىتە مۆرفىمەكا بەندا رىزمانى، ئەوژى ل دەمى دىيىتە ئەلۇمۇرفا مۆرفىما نەنىاسىنى و دەھمان دەمدا دىشىت ئەركى تاكىەتتى ژى ئەنجام بدەت

۳- (ك) دناف ئاستى سىنتاكسىدا دىيىتە دياركەر، ئەوژى ل دەمى دىيىتە ئەلۇمۇرفا مۆرفىما (ەك) يا نەناسىياريى، يانژى ل دەمى مۆرفىما نەناسىياريى ل گەل نەفەكى دىيىتە دووماھىيا وى فۆنىما /ە/ بىت ل قىرى فۆنىما /ە/ دىيىتە لادان و ب تنى (ك) دىمىنىت و دىيىتە دياركەر.

۴- (ك) د ئاستى سىمانتىكىدا رۆلەكى گرنگ ھەيە، ب تايىبەت دناف فەرھەنگىدا، و چەندىن پەيىقىن نوى دروستدكەت ب تايىبەتى ل دەمى وەكو پاشگر

گرىدانا دوو رەگەزان، ئەوژى ئاماژەكرن و قەبارى زارۇكىيە، ب شىوھىەكى تايىبەتى ئاخقتىكەر ھەلدەت بچويىكرنان بكاربەيىن ژ پىخەمەت دەرپرېنى ژ ھەستەكى باش بەرامبەر زارۇكان ب رىكا دياركرنا قىان و سۆزدارىيى بكن(ەلى، مونىب ۲۰۱۶: ۱۴۹).

وەك:

- ەمەركى من دايۇ.

- دلک نەچە ژ وىرى. (دلدار - دلک)

- لاوک پىنە خوار. (لاوين - لاوک)

ب- سقكاتىكرن و ئىيھانەكرن: دقى ئەركى پراگماتىكىدا، ئاخقتىكەر بچويىكرنان بكاردەيىت ژبۇ دياركرنا ھەلسەنگاندنا نەرىنى و ھەلويسىتە بەرامبەر ژىدەرى و ئەفەژى شىوھىيىن بچويىكرنى يىن ناقىن ئاماژەپىكرى... ب خۆفەدگىت. وەك:

- قەھرەمانكو نەچە ژ وىرى.

- جحىلك ئەفە كارى تەنىنە.

ج- تەكەز كرن (جەختكرن): ل قىرى بچويىكرن ل دەف ناقىن مۆقان و زاراقىن قىان و زاراقىن خەيالى ب دەستقەدىت، ھەروەسا دىت بۇ ئاماژەكرنا ھەر ئىك ژ مۆقۇن پىگەھشتى و زارۇكان بكاردەيىت، كو ئەفەژى چەند حالەتەكان ب خۆفەدگىت، وەكى دقى حالەتىدا واتايا دەربرى يا بچويىكرنى بۇ قىان خۆشەويىستى و كارتىكرنى بكاردەيىت، وەك: (ئەفە محىكى مە). يان ھندەك جارن بۇ دياركرنا سۆزدارى و دلىپقەمانى بكاردەيىت وەك: (ژارى ھەي ژارك من نەدقيا ئەفە رويدابا). و دھندەك حالەتاندا دىت بچويىكرن بۇ مەبەستا گەھاندنا بۇچوونا باش يا ئاخقتىكەرى بىت ئىعجابا ئەوى بۇ تىشتكى ل دەف ژىدەرى يان گوھدارى بىت(ەلى، مونىب ۲۰۱۶: ۱۴۹-۱۵۰) وەك:

- رەشۆك تويى جوانى.

- رويى تە سىيىكە.

- زەرۆك ترومبىلى نەھاژوو.

-خۇشناو،نەرىمان غەبدوللا(۲۰۱۲)،رستەسازى، گۇڭقارى
زمانناسى،ژمارە(۱۳) ھەولير.

-خۇشناو،نەرىمان غەبدوللا(۲۰۱۳)،دەنگسازى،چاپخانا
ى رۇژھەلات،ھەولير.

-سەئىد،سازان زاھىر(۲۰۱۳)،پىزى مۇرفىمە دارىژەكانى
بچووككردنەو ناسكى لە سازكردنى وشەى
نویدا،چاپخانى حاجى ھاشم،ھەولير.

-سەئىد،يوسف شەرىف(۲۰۱۳)،وشەسازى زمانى
كوردى،چاپخانى حاجى ھاشم،ھەولير.

-سەلیم،زېرىن خورشید،(۲۰۱۲)،ئەلۇمۇرف دزمانى
كوردیدا،چاپا ئىكى،چاپخاناخانى،دھوك

-سەلیم، زېرىن خورشید،وتاھر، نەسرین غەبدوللا
مەمەد(۲۰۱۵)،مۇرفىما دولایەن دىيالىكتا سەرىا
زمانى كوردیدا (گۇڭقەرا بەھدىنى) وەكو نمونە،گۇڭقارا
زانكۇيا دھوك،ژمارە(۱) پەربەندا(۱۸).

-زاخوى، ئىبراھىم رەمەزان(۲۰۰۸)،رىزماانا
كوردى،چاپا ئىكى،چاپخاناخانى،دھوك

-شىخ طیب، شەھاب(۲۰۱۴)،دەربارەى زمانەوانى،چاپى
يەكەم،دەزگای نارین بۇ چاپ و بلاوكردنەو،ھەولير.

-غەبدوللا،غەبدولسەلام نەجمەدىن،وعەلى،شىرزا
سەبرى(۲۰۱۱)،زمانقانا تيورى، چاپا ئىكى، چاپخانا
حەجى ھاشم،ھەولير.

-غەبدوللا،غەبدولسەلام نەجمەدىن،وعەلى، شىرزا
سەب رى(۲۰۱۸)،فۇنەتىك،چاپا ئىكى،چاپخانا ھىقى،ھەولير.

-عەلى،تالىب حوسىن(۱۹۹۸)،ھەندى لایەن لە پەيوەندى
نيوان رستە و واتا لە كوردیدا،نامەى دكتورا،زانكوى
سەلاھەدىن،كۇليژا ئاداب.

-عەلى،تالىب حوسىن(۲۰۰۵)،فەرھەنگى
زاراۋەكانى دەنگسازى،(ئىنگلىزى)،عەرەبى،كورد
ى،چاپى يەكەم،بلاوكراۋەكانى گۇڭقارى ئاسوى
پەروەردەى،ھەولير.

-عەلى،شىرزا سەبرى(۲۰۱۴)،پراگماتىك، چاپخانا

دەردكەڭىت، چونكى واتايىن بچوكرن و نازدارى
و جوانى ددەت، و پەيڭا بناغە دىتە پىڭەر بۇ
دياركنا رۇلى (ك) وەك پاشگر، و (ك) د ئاستى
پراگماتىكىدا ب چەندىن ئەركان پادىت، ئەڭ ھەمى
ئەركىن پراگماتىكى بۇ بچوكرن پشتبەستى
ب دەوروبەرى دكەن، ئانكو ب رىكا دەوروبەرى
ديارەيا بچوكرنى دشىت ب قان ئەركان پادىت،
وەك: (ئاماژەپىكرن ب زارۇكان، سڭكاتىپىكرن و
ئىھانەكرن، جەختكرن).

ژىدەر

ب كوردى

-ئەحمەد،بائىز عومەر،(۹)،رۇزمان،چاپخانا ھاوار،دھوك.

-ئەحمەد،نازەنن جەلال(۲۰۰۴)،وشەى لىكراۋ لە
دىيالىكتى كرمانجى خوارووى زمانى كوردیدا (لە
رووى رۇخسارو ناوەرۇكەو)،نامەى دكتورا، زانكوى
بەغدا،كۇليژا پەروەردە،بەغدا.

-ئامىدى،صادق بەاءالدىن(۱۹۸۷)،رىزماانا كوردى،چاپا
ئىكى، زانكوى صلاح الدىن، ھەولير.

-ئەمىن،شلىر نايىف(۲۰۰۷) ناسيارى و نەناسيارى
دكرمانجيا ژووریدا (گۇڭقەرا بەھدىنان)،ناما
ماستەرى،زانكوى دھوك،كۇليژا ئادابى.

-بەدرى،زىروان سەئىد حاجى(۲۰۱۹)تايەتمەندىن
فۇنۇلۇژى و رىزماانى ددەڭوكا زاخودا،ژووشانىن
سەنتەرى زاخو بۇ فەكولىن كوردى.

-حاجى،ايقان حسن(۲۰۲۱)،مۇرفۇفۇنۇسىنتاكس
دزمانى كوردیدا (گۇڭقەرا بەھدىنى)وەك نمونە، ناما
ماستەرى،زانكوى دھوك،كۇليژا پەروەردا بنىات.

-حسین،هەڭال غەبدوللا(۲۰۲۲)،مۇرفىمىن بەندىن فرە
ئەرك دىيالىكتا سەرىا زمانى كوردیدا (گۇڭقەرا بەھدىنى
وەك نمونە) ناما ماستەرى،زانكوى زاخو،كۇليژا
زانستىن مروڭايەتى.

- هالو، دیار عەبدولکەریم سەعید (٢٠١١)، یاسایین دەنگی دکردیا ژووریدا (گۆڤەرا بەهەدینان)، چاپخانا خانی، دهوک.

- وەیس، غازی فاتح (١٩٨٥)، جیاوازی نیوان مۆرفیم و وشە، گۆڤاری کاروان، ژماره (٣٨)، هەولێر.

ب عەرەبی

- الخولي، محمد علي (١٩٨٢)، معجم علم اللغة النظري (انكليزي، عربي)، الطبعة الاولى، بيروت، لبنان

- بشر، کمال (٢٠٠٠)، علم الاصوات، دار الغريب للطباعة والنشر، القاهرة.

- جمعة، خالد محمود (٢٠٠٨)، اللسانيات الحديثة (مدخل و مقارنة)، مكتبة دار العروبة للنشر والتوزيع، الكويت.

- جلادت بدرخان و روجيه لسكو، قواعد اللغة الكردية، اللهجة الكرمانجية، ت: دلاورزنگي، مطابع دار العلم.

- مشکوه الديني، مهدي (١٣٧٤)، ساخت آوایی زبان (چاپ سوم)، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، چاپ سوم، تهران.

ب ئینگلیزی

- Bloomfield, L. 1993. Language, Henry Holt.

- Crystal, D. 1988. Adictionary of linguistics and phonetics (2nd ed), Basil Blackwell.

- Katamba, F. 1993. Morphology. Macmillan Press.

- Matthews, P1997. Oxford concise dictionary of linguistics (2nd ed), Oxford University Press.

- Stageberg, N.C. 1961. An introduction to English grammar (4th ed), Holt, Rinehart and Winston.

حاجی هاشم، هەولێر.

- عەلی، شیرزاد سەبری (٢٠١٥)، واتاسازی، چاپخانا هوار، چاپا ئێکی، دهوک.

- عەلی، شیرزاد سەبری، و عەبدوللا، عەبدولسەلام نەجمەدین (٢٠١١)، زمانقانی کارەکی، چاپخانا خانی، چاپا ئێکی، دهوک.

- عەلی، شیرزاد سەبری، و مونیب، ئاراز (٢٠١٦)، وشەساز ی، چاپا ئێکی، چاپخانا هیقی، هەولێر.

- عومەر، دیمەن عەبدوللا (٢٠٢٣)، مۆرفا سفرو دیار دەیا کەرستەیی بوش دزمانی کوردیدا، چاپخانا گازی، دهوک.

- عومەر، دیمەن عبداللە، و طاهر، دلەمان قیاس (٢٠١٧)، دیار کەر و جووت پەیف دزمانی کوردیدا، گۆڤارا زانکۆیا دهوک، ژماره (١٢)، پەرەبەندا (٢٠).

- عومەر، فاضل (٢٠٠٥)، گیرەکی زمانی کوردی، چاپخانهی وهزارهتی پەر وەر دەر، هەولێر.

- فەتاح، محەمەد مەعروف (٢٠١١)، زمانەوانی (چاپی سێیه)، چاپخانهی حاجی هاشم، هەولێر.

- فەتاح، محەمەد مەعروف، و قەدر، سەباح رەشید (٢٠٠٦)، چەند لایەنیکی مۆرفۆلۆجی کوردی، چاپی یەکەم، چاپخانهی روون، سلیمانی.

- کورد، رەشید (٢٠٠٨)، ریزمانا زمانی کرمانجی، چاپا ئێکی، چاپخانا خانی، دهوک.

- ک.ک. کوردیوف، (١٩٨٢)، ریزمانی کوردی، و: کوردستان موکریان، چاپخانه (؟)، هەولێر.

- مەرف، ئەو رەحمان حاجی (٢٠١٤)، وشەپرونان لە زمانی کوردیدا، چاپخانهی پروژەهلات، هەولێر.

- محەمەد، کەسەر یاسین (٢٠٠٩)، جیاوازی بکارهینانا فۆنیمان د کوردیا سەری و ناڤەپاستدا، ناما ماستەری، زانکۆیا دهوک، کۆلیژا ئادابی.

- موسا، زێرەخان ئیبراهیم (٢٠١٦)، تاییه تەندیین دەنگین (کپ) د فۆنۆلۆژیا کوردیدا، ناما ماستەری، زانکۆیا دهوک، کۆلیژا زانستین مەوقایهتی.

ملخص

هذا البحث الموسوم الشرح اللغوي للوحدة (ك) في اللغة الكوردية من المستوى الصوتي الى المستوى التداولي ، تفسير لغوي لـ (ك) حسب بعض المستويات، بغرض بيان دوره من منظور كل المستويات اللغوية ، على هذا الاساس ينقسم البحث الى فصلين وكل فصل يشمل رؤوس نقاط متعلقة به، تم اجراء البحث وفق المنهج الوصفي التحليلي، وهكذا استطاع البحث ان يوضح بعض من الجوانب المخفية عن (ك) بالأخص عندما يصبح مورفيما فارغا أو لاحقة أو مورفيما نحويا. الكلمات الرئيسية: الفونيم، الوحدة الصرفية، الكلمة، تخفيف الصوت، المحدد، القاموس، التداولية.

Abstract

This research paper titled “Explanation of the unit (K) in the Kurdish language from the Phonological level to the Pragmatic level “ provides a linguistic analysis of (K) across multiple levels, aiming to examine its role at each level. The research is divided into two sections, The research was conducted using the descriptive-analytical method, with each section addressing relevant themes. In conclusion, the research discovered several aspects of (K), particularly in the formation of null morphemes, suffixes, and grammatical morphemes. keywords: phoneme, morpheme, word, sound attenuation, specifier, dictionary, and pragmatic.